

Літаратура і Мастацтва

ВЫДАЕЦА
3 1932 г.

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАўЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

№ 9 (2743)

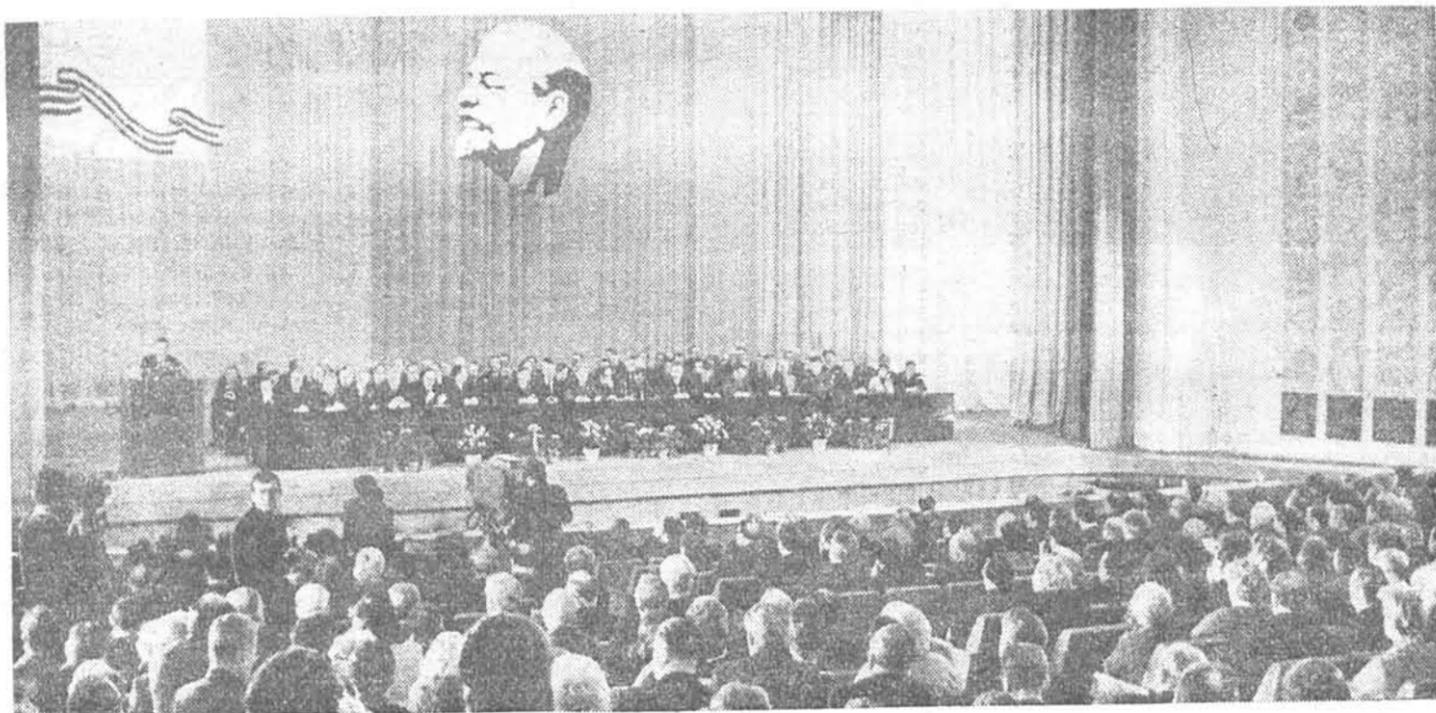
Нядзеля, 2 сакавіка 1975 г.

Цана 8 кап.

УСЕСАЮЗНАЯ НАРАДА

ПІСЬМЕННІКАЎ І КРЫТЫКАЎ

НЕЎМІРУЧЫ ПОДЗВІГ НАРОДА Ў ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЕ І САВЕЦКАЯ ЛІТАРАТУРА

Мінск, 27 лютага 1975 г. Усесаюзная нарада пісьменнікаў і крытыкаў.

Ускладанне вянкі да помніка-абеліска на плошчы Перамогі.

Удзельнікі нарады ля помніка Янку Купалу.
Фота Л. ПАПКОВІЧА і Ул. КРУКА.

НЕЎМІРУЧЫ ПОДЗВІГ НАРОДА Ў ВЯЛІКАЙ

П Р А М О В А

кандыдата ў члены Палітбюро ЦК КПСС, першага сакратара ЦК КПБ

Таварыша П. М. МАШЭРАВА

Дарагія таварышы, сябры!

Усесаюзная нарада пісьменнікаў і крытыкаў, якая пачалася сёння і прысвечана неўміручаму подзвігу народа ў Вялікай Айчыннай вайне і яго адлюстраванню ў літаратурнай, мастацкай творчасці, — падзея, несумненна, вялікага грамадска-палітычнага значэння.

Любы пісьменніцкі форум у нашай краіне, дзе ён ні праходзіў, заўсёды выклікае глыбокую цікавасць. У савецкім народзе, які па праву лічыцца самым чытаючым народам у свеце, аўтарытэт пісьменніцкага слова велізарны, і мы рады бачыць і сардэчна вітаць вас, усіх удзельнікаў гэтай нарады, у сталіцы нашай рэспублікі — горадзе-героі Мінску. Мы адчуваем тым большае задавальненне, што на нарадзе разглядаецца тэма, якая хвалюе кожнага савецкага чалавека, тэма, творчае абмеркаванне якой, як нам думаецца, будзе мець важнае значэнне не толькі для ўсёй савецкай літаратуры, але і для нашай партыйнай, ідэйна-выхаваўчай работы, асабліва сярод моладзі. У гэтым сэнсе нам шанцавала, бо Кампартыя Беларусі, яе ідэалагічныя кадры, дзякуючы цяперашняй нарадзе, атрымліваюць магчымасць узняць усё, як гаворыцца, з першых рук і адразу ж прыкласці гэта да справы далейшага паліпавыдання патрыятычнага, інтэрнацыянальнага выхавання працаўнікоў гарадоў і вёсак рэспублікі, паглыблення і ўзбагачэння самой практыкі ідэалагічнай дзейнасці партыйных, камсамольскіх, прафсаюзных арганізацый.

Таму мы, мясцовыя кіруючыя работнікі, а іх ў гэтай зале нямае, выказваем глыбокую ўдзячнасць усім дзеячам літаратуры, якія прыехалі ў нашу рэспубліку, і гатовы слухаць вас, дарагія сябры, з неаслабнай увагай і цікавасцю. Мне ж па волі арганізатараў і кіраўнікоў гэтай нарады даводзіцца, як бачыце, пакуль што быць у ролі прамоўцы. Зразумела, што выступаць перад такой аўтарытэтай пісьменніцкай аўдыторыяй не так ужо і проста.

Не лічачы магчымым і неабходным деталёва паглыбляцца ў сутнасць чыста літаратурных праблем (перакананы, што ўдзельнікі нарады зробіць гэта найлепшым чынам самі), хацеў бы скарыстаць дадзенае мне слова, каб звярнуць вашу ўвагу на некаторыя, як мне здаецца, агульназначныя моманты, звязаныя з той выключнай ролляй, якую займае і будзе займаць Вялікая Айчынная вайна, яе гісторыя, яе героіка ў сьведомасці і справах нашага народа, у жыцці цяперашняга і будучых пакаленняў.

Амаль 30 гадоў аддзяляюць нас ад вялікай Перамогі, слаўны юбілей якой хутка будзе адзначаць усе народы нашай краіны, усё прагрэсіўнае чалавецтва. Для жыцця аднаго чалавека 30 гадоў — гэта, зразумела, шмат: тым, хто сустраў вайну дваццацігадовым, ужо за 50, але для гісторыі гэта тэрмін невялікі, а калі гаварыць аб памяці народнай, аб пачуцці нашай удзячнасці і нашым абавязку перад тымі, хто стаяў насмерць і перамог ненавіснага ворага, то усё гэта часу не падуладна.

Больш таго, плён эпохальнай перамогі савецкага народа над гітлераўскай Германіяй з цягам часу становіцца ўсё больш важным і яркім. «Перамога над фашызмам, — гаворыцца ў Пастанове ЦК КПСС «Аб 30-годдзі Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне 1941—1945 гадоў», — з'явілася сусветна-гістарычнай падзеяй і зрабіла найглыбейшае ўздзеянне на ўвесь ход сусветнага развіцця. Яна паказала, што сацыялізм — самая надзейная апора справы міру, дэмакратыі і сацыяльнага прагрэсу».

Нязгаснае святло гэтай перамогі азарае нам шлях да вяршынь камуністычнай цывілізацыі. У яе горне нарадзілася і ўмацавалася сусветная сацыялістычная садружнасць, якая ідзе ў авангардзе рэвалюцыйных сіл сучаснасці. Яе адчувальныя для кожнага вынікі знаходзяць прамое выражэнне ў тытанічнай барацьбе Савецкай дзяржавы, усіх братніх сацыялістычных краін на прадухваленню новай сусветнай вайны і паслядоўнаму ажыццяўленню гістарычнай Праграмы міру, прынятай XXIV з'ездам КПСС.

Вось ужо трыццаць гадоў мы карыстаемся дорагамі мірнага жыцця. За гэты час вырасла і ўзможна цэлае пакаленне, якое не ведае вайны.

Гэтым нашы людзі зноў-такі абавязаны ў першую чаргу нашым салдатам — творцам сусветна-гістарычнай перамогі над германскім фашызмам і японскім мілітарызмам. Усё прагрэсіўнае, сумленнае, мыслячае на зямлі заўсёды будзе аддаваць належнае мужнасці, патрыятызму і інтэрнацыяналізму савецкага народа, які ўнёс рашаючы ўклад у справу разгрому самых раз'юшаных сіл міжнароднай рэакцыі.

Мінулыя гады і дзесяцігоддзі зусім не прыглушылі высокага і высакароднага гучання героікі Вялікай Айчыннай вайны. Гэта невычарпальная, чыстая крыніца, з якой мільёны і мільёны барацьбітоў за лепшую будучыню чалавецтва чэрпаюць натхненне і стойкасць, сталасць думак і пачуццяў, сілу духу і мэтанакіраванасць у свядзены высокародных камуністычных ідэалаў. І калі гэта правільна ў маштабах самых шырокіх гістарычных вымярэнняў, то тройчы правільна ў дастасаванні да лёсу, справы і здзяйсненняў нашага народа. Для савецкіх людзей вогненныя вёрсты мінулай вайны ніколі не былі і не будуць толькі гісторыяй. Яны як вехі і нязгасны маякі ў жывой плыні народнага жыцця, у пераемнасці і злітнасці традыцый пакаленняў.

Вайна штодзённа напамінае аб сабе гранічнай вострай успамінаў, несіцханым болям ран і страт. Да гэтага часу ветэраны, маці і сёстры, сыны і дачкі загінуўшых на вайне, як самыя свяшчэнныя рэліквіі, берагуць і адшукваюць усё, што так або інакш звязана з імёнамі дарагіх для іх, дарагіх для ўсіх нас людзей, якія агарэлi ў полымі бітваў. І цяпер яшчэ на палях Падмаскоўя, Смаленшчыны, ля сцен Ленінграда і Севастопаля, на кручах Волгі і Дона, Дняпра і Прыпяці, на палях беларускіх і прыбалтыйскіх лясоў, на землях, на якіх калісьці пракаціўся смяротны вал вайны, у акопах, што зараслі травой, не-не ды і знаходзяць разбітыя, наскрозь праржавелыя вытоўкі і аўтаматы з навічна прыкіпелым да іх запяцямі тых, хто на безыменных вышынях, на вялікіх і малых рубяжах Айчыны нашай прыняў свой апошні бой за Савецкую ўладу. Адным словам, і сёння яшчэ тысячамі фактаў, сведчанняў, успамінаў, сімвалаў, сумам аб непадзеленым каханні і нязведанай бацькоўскай ласцы вайна напамінае аб сабе ў кожным нашым доме, у кожнай сям'і, у сэрцах мільёнаў савецкіх людзей.

Людзі розных узростаў і прафесій, усе, у кім жыве трапяткое патрыятычнае пачуццё, пільна ўглядаюцца ў нядаўняе мінулае: яны імкнучца не толькі глыбока зразумець, чаму і як пачалася самая грозная і найцяжэйшая з усіх войнаў, але і пранікнуцца атмасферай таго суровага і гераічнага часу, убачыць і ўсвядоміць ва ўсіх падрабязнасцях і перыпетых ход і маштабы гіганцкага проціборства з жорсткім ворагам, яшчэ і яшчэ раз асэнсавальны выток і веліч перамогі савецкага духу, сацыялістычнага ладу, нашай зброі.

За трыццаць гадоў у краіне, у тым ліку і ў нашай рэспубліцы, многае зроблена, каб захаваць для нашчадкаў, адлюстраванне ў гістарычных працах, у творах літаратуры і мастацтва, у памяці народнай бяспрыкладны подзвіг стваральнікаў і абаронцаў новага свету, народжаннага Вялікім Кастрычнікам.

Але, па-першае, гэтая тэма па магутнасці, багата і глыбінні матэрыялу практычна невычарпальная. А цікавасць да яе тым большая, чым далей адыходзіць ад нас гады ваеннага ліхалецця. Подзвіг народа ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны, усё, што было зроблена партыяй Леніна, савецкімі людзьмі ў імя перамогі над фашызмам, мае пераходзячае, неацэннае значэнне.

Па-другое, як вядома, не ўсё з таго, што створана, апублікавана, выказана сродкамі літаратуры і мастацтва, узнімаецца па сваіх гістарычных, філасофскіх, мастацкіх вартасцях, па сіле ідэйна-эмацыянальнага ўздзеяння на чалавека да такіх вышыняў, якія аднаўдаюць сапраўды вялікаму характару і значнасці здзяйснення партыяй і народам у імя перамогі.

Па-трэцяе, ні для каго не сакрэт, што ў асобных работах і кнігах, прысвечаных мінулай вайне, былі дапушчаны лунныя перакосы, аднабаковыя, а то і проста памылковыя трактовкі ў ацэн-

цы некаторых падзей і фактаў, якія адносяцца, напрыклад, да перадваеннага перыяду і пачатковага этапу проціборства з фашызцкім агрэсам. А гэта не толькі не садзейнічала высвятленню ісціны, а, наадварот, уносіла блытаніну ў здавалася б, відавочныя і ясныя пытанні, параджала сумянні ў галовах некаторых людзей. Недахопы і памылкі, зразумела, у любой справе непажаданыя. Але дазвольце сказаць з усёй паўнасцю: якія б там ні было выдаткі зусім недапушчальныя ў тым, што з'яўляецца горадасцю і славай нашага народа, яго гераічнай гісторыяй, яго святыняй. У дадзеным выпадку любая нясталасць думкі наносіць шкоду не толькі навуцы, літаратуры і мастацтву, але і ўсёй рабоце па камуністычнаму выхаванню працоўных. Жываць жа пасялены кімсьці ў душах людзей памылкі і сумненні куды як цяжэй, чым з самага пачатку фарміраваць адзіна правільныя адносіны да падзей, фактаў і з'яў, якія маюць прынцыповае значэнне як для ацэнкі пройдзенага нам шляху, так і для нашага сучаснага і будучага.

Адсюль і найвышэйшая мера партыйнай, грамадзянскай адказнасці тых, хто піша аб вайне, працуе над гэтай нязменна хваляючай тэмай, хто непасрэдна заняты практычнай дзейнасцю па патрыятычнаму, інтэрнацыянальнаму, ідэйна-маральнаму выхаванню працоўных.

У плане палітычным, ідэйна-маральным, гуманістычным няма абавязку больш высакароднага і высокага, чым абавязак пранесці праз дзесяцігоддзі і які, беражліва перадаючы ад сэрца да сэрца, ад пакалення да пакалення, эстафету мужнасці і гераізму, ідэйнай стойкасці, адданасці Радзіме, партыі, камунізму, г. зн., усё тое, што з такой уражлівай сілай было праўлена савецкім народам, нашымі людзьмі ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

Гэта задача ўсіх задач і для партыйных камітэтаў і арганізацый, і для савецкіх і прафсаюзных органаў, і для камсамола, і для сям'і і школы, і, вядома ж, для пісьменнікаў, для мастакоў усіх жанраў.

Вядома, яна вырашаецца з дапамогай розных сродкаў. Тут важна дабіцца злітнасці намаганняў, каб праца адных арганічна дапаўнялася і падмацоўвалася работай другіх, каб у адным напрамку, у адзіным ключы дзейнічалі думка вучонага і вобразнае слова пісьменніка, пранікнёная гутарка ветэрана вайны і страсная публіцыстыка журналіста, метады масавай прапаганды і шчырая сардэчная размова старэйшага з малодшым.

У гэтай сувязі не магу не адзначыць вялікае ідэйна-маральнае, эмацыянальнае ўздзеянне самой падрыхтоўкі і правядзення народных урачыстасцей, прысвечаных знамянальным датам і падзеям мінулай вайны. У нас у рэспубліцы гэта нязменна выліваецца ў хваляючую дэманстрацыю глыбокіх патрыятычных пачуццяў, пакланення ратнай і працоўнай славе савецкага народа, калі літаральна і стары і малады збіраюцца на вуліцы і плошчы гарадоў і вёсак, да мемарыялаў і памятных месц, каб непасрэдна ўдзельнічаць ва ўшаноўванні герояў былых бітваў, выказаць даніну ўдзячнасці і павагі людзям, якія да канца выканалі свой абавязак перад Радзімай. І тут практычна не патрабуецца якая-небудзь асабліва арганізацыя для забеспячэння, як часам гавораць, масавага ахопу насельніцтва. Мітынгі, паток народных шэсцяў, маніфестацыі ўзнікаюць як бы самі па сабе, бо для большасці ўдзел у іх дыктуецца глыбокім унутраным перакананнем, усведамленнем свайго кроўнага дачынення да гонару і славы сацыялістычнай Айчыны.

Успамінаецца такі, на мой погляд, характэрны эпізод. На плошчы Перамогі Мінска пры велізарным зборы народа пасля ўскладання вяноў да Абеліска (а гэта было а дванаццатай гадзіне дня ў адну з гадавін вызвалення Беларусі ад фашысцкіх захопнікаў), як звычайна, завязалася гутарка з тымі, хто прышоў у гэты дзень пакланіцца вызваліцелям зямлі беларускай, зямлі савецкай. Зварнула на сабе ўвагу пажылая жанчына (ёй было 72 гады), якая, пераадолючы

АЙЧЫННАЙ ВАЙНЕ І САВЕЦКАЯ ЛІТАРАТУРА

стомленасць, стаяла ў першых радах з букетам кветак у руках, недалёка ад Абельска Перамогі. Я спытаў яе: «Як Вам удалося апынуцца наперадзе ўсіх пры такім многалюддзі? Вас, напэўна, прапусцілі наперад?» — «Ды не, — адказала яна, — я сама прыйшла сюды яшчэ ў восем гадоў раніцы і заняла гэтае месца, каб як мага лепш убачыць, як людзі славіць сваіх герояў. Ды і мне ж давалася паваяваць», — і яна, адхінуўшы крысо свайго паліто, з горадасцю паказала на партызанскі медаль, прышпілены да кофточкі.

Характэрны і такі факт. У свой час намі было прынята рашэнне аб тым, каб у калектывах разабрацца з жыллёвым уладкаваннем інвалідаў, ветаў ваіны, сем'яў загінуўшых воінаў і партызан і каб тым з іх, хто ў гэтым мае асаблівую патрэбу, былі ў найкарацейшы тэрмін прадастаўлены добраўпарадкаваныя кватэры. Наатуральна, што ўсім іншым гэта адтэрмінавала на 2—3 гады час атрымання кватэр па агульнай чарзе. Аднак гэта не стварыла пытання. Мы не атрымалі ніводнай скаргі адносна гэтага.

Далей. У дні, калі адзначаюцца памятныя даты і падзеі Вялікай Айчыннай ваіны, у рэспубліцы практычна не бывае якіх-небудзь здарэнняў, учынку нават з боку тых, каго ўвогуле нельга аднесці да найбольш свядомых членаў нашага грамадства. Значыць, сама атмасфера ўсяго, што звязана з памяццю аб вайне, унутрана падцягвае людзей, прымушае быць больш сабраным, строгім, маральна вышэйшым.

А які добры, найшырэйшы водгук атрымліваюць мерапрыемствы па ўвекавечанню гераічных учынкаў вяснянага часу, імён і подзвігаў людзей, якія праславілі Айчыну. Бераліва захоўваючы ўдзячную памяць аб героях, нашы людзі бяскожна ўдзячны партыі, ЦК КПСС, асабіста Л. І. Брэжнэву за ўсё, што зроблена і робіцца ў імя неўміручасці народнага подзвігу, за прысваенне сталіцы Саветскай Беларусі Мінску высокага звання горада-героя, за вялікі клопат аб удзельніках Айчыннай ваіны, аб замацаванні і развіцці слаўных ратных і працоўных традыцый савецкага народа.

Як і ў іншых рэспубліках і абласцях краіны, у нас у гэтых адносінах, асабліва за апошнія 10—15 гадоў, праведзена значная работа. У гарадах і пасёлках, ва ўсіх месцах, адзначаных яркім усплёскам гераізму арміі і народа ў гады Вялікай Айчыннай ваіны, пабудаваны мемарыялы і помнікі, узняліся абеліскі і курганы славы. Устаноўлена ўвогуле звыш 6 тысяч помнікаў, абеліскаў і іншых мемарыяльных знакаў.

А такія, не баюся сказаць, унікальныя па сваёй кампазіцыі, па сваіх манументальных мастацка-выяўленчых сродках мемарыяльныя збудаванні, як Хатынь, Брэсцкая крэпасць-герой, Курган Славы пад Мінскам, набылі сапраўды ўсенародную вядомасць і сталі па сутнасці сваёй пастаянна дзеючай школай далучэння шырокіх мас да неўміручых старонак эпапеі Вялікай Айчыннай ваіны, школай фарміравання высокіх грамадзянскіх, патрыятычных, інтэрнацыяналістычных пачуццяў. Ужэ многія мільёны савецкіх людзей і замежных грамадзян наведвалі гэтыя мемарыялы і змаглі наглядна пераканацца ў сіле іх эмацыянальна-псіхалагічнага ўздзеяння.

Першы выстрал ваіны раніў сэрца маці, а боль мацярынскі сэрцаў несучышны. Цяпер у нас недалёка ад Мінска, у Жодзіне, будуюцца помнік Маці Салдата. Правобраз яго — Настасся Фамінічна Курпрыянава, якая нядаўна адзначыла сваё 100-годдзе. Яна страціла ў агні мінулае ваіны пяці гадоў свайго сына, адзін з якіх — Пётр Курпрыянаў, забяспечваючы паспяхова рух наперад аднапалчан, паўтарыў подзвіг Аляксандра Матросова і закрыў сваім целам амбразуру варожага дота.

Разгортваюцца таксама работа па стварэнню вялікага мемарыялаў, помнікаў і абеліскаў, узведзеных у азнаменаванне патрыятычнай доблесці, высякародства і велічы савецкіх людзей, удзельнічалі не толькі скульптары і мастакі, архітэктары і будаўнікі, але і непасрэдна, што называецца, па абавязку сэрца, сотні тысяч працаўнікоў гарадоў і вёсак рэспублікі. Кожны хацеў зрабіць свой асабісты працоўны ўклад, прынесці няхай хоць жменьку зямлі на тое месца, якому суджана стаць неўміручым выражэннем трыумфу духу савецкага чалавека, сховішчам удзячнай памяці нашчадкаў.

На такой жа вялікай напружанасці, прадметна і сістэматычна, эмацыянальна ярка і даходліва мы імкнёмся весці ўсю работу па патрыятычнаму выхаванню народа. Яе формы і метады за апош-

нія гады сталі непараўнальна багацейшымі і больш разнастайнымі.

Дзякуючы кігам і выступленням пісьменнікаў, публіцыстаў, герояў і ветаў ваіны, ініцыятыўным дзеянням розных дзяржаўных і грамадскіх арганізацый, паходам моладзі па месцах ратнай і працоўнай славы, дзейнасці чырвоных следзыхаў і многаму іншаму, што народжана самім жыццём, практыкай патрыятычнага і інтэрнацыянальнага выхавання, усё большая колькасць нашых людзей актыўна ўключаецца ў масавы патрыятычны рух, высакародным дэвізам якога сталі словы Вольгі Бергольц: «Ніхто не забыты, нішто не забыта».

Дастаткова сказаць, што ў выніку намаганняў партыйных, савецкіх органаў, грамадскіх арганізацый, калектываў працоўных у рэспубліцы ўвекавечаны імёны звыш двух мільёнаў чалавек, актыўных удзельнікаў усенароднай барацьбы. Толькі за апошнія чатыры гады чырвоныя следзыхаў адшукалі больш як 15 тысяч магіл, якія раней лічыліся безыменнымі, устанавілі імёны і слаўныя подзвігі тых, каму вечным прыстанкам стала беларуская зямля.

Цэнтральны Камітэт КПСС у вядомай пастанове «Аб рабоце па падбору і выхаванню ідэалагічных кадраў у партыйнай арганізацыі Беларусі» станоўча ацаніў сістэматычную работу, якая праводзіцца ў рэспубліцы па растлумачэнню ўнутранай і знешняй палітыкі партыі, прапагандзе ідэй савецкага патрыятызму, інтэрнацыяналізму, маральнага кодэкса будаўнікоў камунізму, па выхаванню працоўных на слаўных баявых і працоўных традыцыях Камуністычнай партыі і савецкага народа, гераічных подзвігах савецкіх людзей у гады Вялікай Айчыннай ваіны. Адзначана, што працоўныя рэспублікі выходзяць у духу непрамырымасці да буржуазнай і рэвізіянісцкай ідэалогіі.

Гэтая ацэнка прыемная, але ў той жа час, безумоўна, яна і да многага абавязвае. Мы ўспрымаем яе як патрабаванне выкарыстаць набыты вопыт для далейшага значнага павышэння ўзроўню, якасці ўсёй нашай выхавальнай работы. Тым больш што пакуль яшчэ далёка не ва ўсіх выпадках дзейнасць па выхаванню на слаўных гераічных традыцыях партыі і народа вызначаецца належным размахам і высокай дзейнасцю. Калі, скажам, у галіне эканомікі якасці вельмі невялікая частка вытворчых калектываў па тых або іншых прычынах не спраўляецца з планавым заданнем, то звычайна гэты недахоп перакрываецца перавыкананнем плана ў маштабах усёй галіны або народнай гаспадаркі ў цэлым, і агульны вынік атрымліваецца станоўчым. Але калі размова ідзе аб выхаванні людзей, то на які-небудзь сярэдня вынік спадзявацца нельга. Па самой сутнасці і прызначэнню свайму гэтая работа не церпіць ні паўз, ні спадаў, ні такіх сітуацый, калі можна было б сказаць, што хтосьці «перакрыў» норму, а хтосьці недавыканаў частку мерапрыемстваў па намечанаму плану. Інакш кажучы, сам узровень і маштабы практычнай дзейнасці ў гэтай найважнейшай сферы выхавання розуму і пачуццяў павінны ў поўнай меры адпавядаць патрабаванням жыцця. Мы бачым свой вышэйшы абавязак у тым, каб кожны савецкі чалавек змалку, з малаком маці ўбіраў у сябе жыватворныя сокі высокіх патрыятычных пачуццяў і імкненняў. І тут, вядома, важныя не толькі адпаведным чынам падтрыманні і разумя аякціўляемься масава - прапагандысцкія акцыі. Не меншае, калі не большае, значэнне мае сама ідэна-маральная атмасфера ва ўсіх клетках і састаўных частках сацыяльнага арганізма нізку даверу, пачынаючы з сям'і і школы і заканчваючы працоўным калектывам.

Тут, паводле нашага глыбокага пераканання, важнае месца належыць і таму, як на практыцы, у жыцці забяспечваюцца сапраўдныя клопаты — клопаты бацькоўскія, усенародныя, дзяржаўныя — аб удзельніках Вялікай Айчыннай ваіны, людзях, якія зрабілі ўсё ў імя перамогі. Гэта — велізарнае палітычнае, ідэалагічнае пытанне, пытанне правільнага выхавання нашых кадраў, нашага народа, нашай моладзі.

Прынятыя партыяй і ўрадам меры дабратворна адбіліся на паляпшэнні ўмоў жыцця і быту інвалідаў ваіны, сем'яў загінуўшых воінаў, партызан і падпольшчыкаў. У нашай рэспубліцы рэгулярна праводзіцца абследаванне жыццёўладкавання гэтай катэгорыі насельніцтва, планамерна ажыццяўляюцца канкрэтныя мерапрыемствы па задавальненню патрэб і запатрабаванняў інвалідаў ваіны, сем'яў загінуўшых. Толькі за апошнія дзевяць гадоў больш як 120 тысячам з іх палепшаны жыллёвыя ўмовы. Цяпер больш чым 10 тысяч інвалідаў ваіны карыстаюцца бясплатна вы-

дзеленымі аўтамабілямі і мотакалёскамі, палепшана іх медыцынскае абслугоўванне, стацыянарнае і санаторна-курортнае лячэнне. ЦК Кампартыі Беларусі і ўрад рэспублікі нядаўна прынялі пастанову аб будаўніцтве ў кожнай вобласці добраўпарадкаваных пансіянатаў для адпачынку інвалідаў і ветаў ваіны.

Асаблівае значэнне мы надаём і развіццю грамадскага шэфства над сем'ямі інвалідаў ваіны і сем'ямі тых, хто аддаў сваё жыццё за Радзіму. Наша мэта — дабіцца, каб у грамадскай свядомасці народа, у свядомасці ўсіх і кожнага пачціва, самыя ўважлівыя адносіны да тых, хто з гонарам прайшоў цяжкімі дарогамі ваіны, да тых, чые родныя і блізкія загінулі ў адзінаборстве з ворагам, сталі само сабой зразумелым, своеасаблівым бяспрэчным маральным законам. Адсюль і наша непрамырымасць да любых праяўленняў бяздушнасці, бюракратызму, чэрствасці з боку тых, хто закліканы па сваіх службовых абавязках вырашаць пытанні сацыяльнага парадку. А зно, карэнні якога перш за ўсё ў бюракратызме, даволі жывучае, тым больш што няўвага да людзей, якія заслужваюць якраз асаблівай да сябе ўвагі, нярэдка прыкрываецца разважаннямі і спасылкамі на тое, што, маўляў, і іншых неадкладных спраў — гаспадарчых, арганізацыйных — надзвычай многа. Праблем архіскладаных, якія патрабуюць да сябе найвялікай штодзённай увагі нашых кадраў, сапраўды няма. Яны ёсць і будуць заўсёды, і тым не менш ніякія спасылкі на тую або іншую цяжкасць аб'ектыўнага або суб'ектыўнага парадку не могуць і не павінны служыць апраўданнем для ўсялякіх зацяжкаў у вырашэнні пытанняў, звязаных з умовамі працы і жыцця ветаў ваіны. Больш таго, усё, што робіцца па паляпшэнню жыццёўладкавання абронцаў Радзімы і іх сем'яў, належыць ацэньваць і мы ацэньваем з такой пазіцыі: як бы многа ні было ажыццёлена, заўсёды зробленага будзе мала, заўсёды мы ў неспадным даўгу перад салдатамі і героямі Вялікай Айчыннай ваіны.

Але гэта толькі адзін з многіх ідэна-маральных, псіхалагічных аспектаў вялікай праблемы выхавання нашых людзей у духу паважлівых адносін да творцаў і герояў перамогі савецкага народа над фашызмам.

Асновай жа работы па развіццю гераічных традыцый партыі і народа была, ёсць і будзе мабілізацыя працоўных на самаадданую працу ў імя няўхільнага ўмацавання магутнасці сацыялістычнай Айчыны.

Дзякуючы правільнаму і жыццёва важнаму курсу, выпрацаванаму XXIV з'ездам партыі, яго актыўнаму практычнаму ажыццёўленню, наша рэспубліка, як і ўся краіна, дабілася вялікіх поспехаў. Фактычныя тэмпы росту эканомікі, яе важнейшыя колькасныя і якасныя характарыстыкі знаходзяцца на ўзроўні заданняў дзевятага пяцігадовага плана, а па многіх вельмі істотных паказчыках пераўзыходзяць намечаныя рубжыкі. Так, нацыянальны даход БССР за мінулыя чатыры гады гэтай пяцігодкі ўзрос у 1,4 раза замест 35,7 працэнта, прадугледжаных планам. Валавая прадукцыя прамысловасці павялічылася на 48,5 працэнта пры плане 42,8 працэнта. Прадукцыйнасць працы ў гэтай важнейшай галіне замест прадугледжанага плана росту на 30 працэнтаў узнялася на 32,8 працэнта. Выпушчана звыш плана прамысловай прадукцыі амаль на 2 мільярды рублёў.

У мінулым годзе (а ён, як вядома, быў зусім не лепшым па ўмовах надвор'я) у рэспубліцы атрымана на круг па 26,2 цэнтнера збожжавых з гектара. Паспяхова выкананы заданні пяцігодкі па продажу дзяржаве збожжа, бульбы, мяса, малага, яек, воўны.

Сёння Беларусь — гэта буйны, дынамічна растуць эканамічны раён СССР з сучаснай структурай прамысловасці і ўсёй народнай гаспадаркі, у якой вядучую ролю адыгрываюць галіны, што складаліся ў пасляваенны час на грабні навукова-тэхнічнай рэвалюцыі і абумоўліваюць не толькі высокія тэмпы прагрэсу нашай эканомікі ў цэлым, але і мадэрнізацыю ўсіх яе састаўных частак на самай перадавой навукова-вытворчай базе. Аб'ём прамысловай вытворчасці ў параўнанні з даваенным 1940 годам вырас больш чым у 18 разоў. Сёння за кожныя 22 дні прадпрыемствы рэспублікі даюць столькі прадукцыі, колькі яе было атрымана за ўвесь 1950 год. За пасляваенныя гады на карце Беларусі ў сярэднім штогод з'яўлялася звыш 20 буйных прамысловых прадпрыемстваў, аснашчаных па апошняму слову навукі і тэхнікі.

У сельскай гаспадарцы ўраджай збожжавых культур і льну ў параўнанні з даваенным перыядам больш чым патроіліся, а валавыя зборы збожжа ў калгасах і дзяржаўных гаспадарках (Працяг на стар. 4—7).

змерна большая, чым яго доля ў колькасці ўдзельнікаў гэтых з'яў (Полі. собр. соч., т. 3. стар. 13). Так і ў партызанскай, падпольнай барацьбе. У ёй рабочыя выступалі як застрэльнікі дзякуючы ўсвядомленай класавай ролі, слаўным рэвалюцыйным традыцыям. Без правільнага і ўсеабдымнага даследавання гэтага выключна важнага аспекту немагчыма глыбока саказаць мабільную і кіруючую ролю партыі як арганізацыі і арганізатара ўсенароднага супраціўлення ворагу. Праўда, дэкларацый агульнага характару на гэтую тэму ёсць нямала, а вось канкрэтнага, глыбокага аналізу вядучай ролі рабочага класа, арганізуючай і мабільнага дзейнасці Камуністычнай партыі лўна не хапае.

Застаецца ў многім не раскрытай і дыверсійная дзейнасць партыі ў тыле ворага. Вядома, што дыверсіі, як дзейсны спосаб барацьбы з акупантамі, займалі адно з цэнтральных месцаў у тактыцы партызан і падпольшчыкаў. Невялікія групы падрыўнікоў рабілі крушэнні ваенскіх эшалонаў, выводзілі са строю падрыхметы, знішчалі тэхніку, склады. Дыверсіі, як правіла, наносілі велізарныя страты гітлераўцам. Прывяду толькі адзін прыклад. Кіраўнік дыверсійнай групы камсамалец Фёдар Крыловіч у ліпені 1943 года мінай падарваў эшалон з гаруча-змазачнымі матэрыяламі на станцыі Асіповічы, дзе ў той момант сабралася шмат паяздоў. Пажар ад выбуху перакінуўся на іншыя саставы. У выніку, акрамя названага эшалона, былі знішчаны яшчэ два саставы з боепрыпасамі і адзін — з танкамі. Поўнасьцю выведзена са строю 30 танкаў «тыгр» — гэта значыць столькі, колькі іх выпускала ў той час прамысловасць Германіі на працягу месяца.

Асаблівае месца ў гісторыі барацьбы ў тыле ворага займае «рэйкавая вайна», г. зн., паўсюдна адначасовыя, дакладна каардынуемыя вышэйшым партыйным кіраўніцтвам аперацыі дзесяткаў, соцень тысяч партызан і падпольшчыкаў на чыгуначных камунікацыях праціўніка. Гэтыя аперацыі скрозь і ўсюды пераарасталі тактычныя рамкі і мелі ярка выражаны стратэгічны характар, ажыццяўляліся ў поўнай аднаведнасці з планамі савецкага ваеннага камандавання. Так званыя «партызанскія канцэрты» на чыгуначных камунікацыях ворага не раз выводзілі са строю на доўгі час буйнейшыя чыгуначныя магістралі.

Ці трэба гаварыць, наколькі багаты ўсё гэты матэрыял для ўдумлівага, сур'ёзнага даследчыка, наколькі важны ён, каб сказаць усю праўду аб мужнасці і гераізме соцень тысяч і мільёнаў людзей, якія ўзяліся па мандату абавязку, па закліку ўласнага сэрца пад кіраўніцтвам партыі камуністаў на свяшчэнную народную вайну, як пісаў А. Твардоўскі, «на бой святой і правыі, смертны бой не ради славы, ради жизни на земле».

Не згасне ў вяках веліч неўміручага ратнага подзвігу байцоў і афіцэраў, генералаў і маршалаў Савецкай Арміі, якая зламала хрыбет фашысцкаму зверу і ўзяла сцяг Перамогі над Берлінам. Ва ўдзячным сэрцы нашага народа ніколі не згладзіцца пачуццё бязмежнай любові і ўдзячнасці да франтавікоў — вызваліцеляў зямлі беларускай, зямлі Савецкай — гераічных салдат Вялікай Айчыннай вайны, воінаў Узброеных Сіл Краіны Савецкай!

У гэтай вайне, у гэтым баі фронт і тыл Савецкай краіны былі прасякнуты адзінай усенароднай воляй да перамогі. Думаю, вы згодзіцеся, што працоўны подзвіг народа ў дні вайны яшчэ чакае сваіх натхнёных летапісцаў. Мы, відаць, не давілі пакуль што ў належнай меры да свядомасці моладзі, што выхад барацьбы з ворагам вырашаўся як на франтах, так і ў савецкім тыле, там, дзе нярэдка край агульнанароднага супраціўлення праходзіў праз свядомасць і волю, праз сэрца і рукі мільёнаў беззапаветных працаўнікоў. А гэта ж былі галоўным чынам жанчыны, падлеткі, старыя. Хацелася б сказаць асабліва пра жанчын. Мы, ветэраны і не ветэраны вайны, схіляемся перад нашымі маці, перад нашымі савецкімі жанчынамі. Відаць, няма такіх слоў, каб у поўнай меры выказаць ім пачуцці нашай найльгубейшай удзячнасці і захаплення іх непераўздызнай душэўнай высакароднасцю і здзіўляючай сілай стойкасці і мужнасці. Цяжка ўявіць, колькі гора, нягод, звышчалавечых намаганняў выпала на долю нашых жанчын. Яны працавалі з поўнай аддачай сіл, удзень і ўначы, у надзвычай цяжкіх умовах. Яны не шкадавалі ні свайго здароўя, ні сябе. А якая патрабавалася ад нашых жанчын душэўная стойкасць, каб пераадолець несудзісны боль, выкліканы стратай сваіх мужоў, сыноў, бацькоў і братаў! У нас жа практычна няма сям'і, якая б у гады вайны не страціла сваіх родных і блізкіх. І трэба было ўсё гэта вытрымаць і, нягледзячы ні на што, пераадольваючы голад і холад, душэўныя накуты і боль, стаяць на сваім працоўным пасту і па-свойму змагацца з ненавісным ворагам, набліжачы час Перамогі. Народ нашай рэспублікі адчуў гэта ў поўнай меры. Бо тыя ж рукі, якія рабілі ўсё для фронту, далі зруйнаванай, спалёнай вайной Беларусі ўсё неабходнае для аднаўлення народнай гаспадаркі, для выратавання жыцця соцень тысяч людзей, якія зведалі на сабе ўсё жах фашысцкай акупацыі. Працоўныя Бе-

ларусі ніколі не забудуць самаадданы і гераізму мільёнаў працаўнікоў вялікай савецкай зямлі, якія працавалі, па сутнасці, на два франты: і ў імя перамаганоснага завяршэння Вялікай Айчыннай вайны, і ў імя хутчэйшага адраджэння матэрыяльных і духоўных сіл рэспублік і абласцей краіны, вызваленых Чырвонай Арміяй ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

Вайна ўзяла на якасна новы, выключна высокі ўзровень такіх народжаных сацыялізмам рысы чалавечага характару, як калектывізм, інтэрнацыяналізм, дружба народаў, ператварыўшы іх у несакрушальную ідэйна-маральную сілу, што процістаяла фашысцкай ідэалогіі чалавечаненавісці, расізму і вандалізму. Вайна паказала не толькі трываласць і перавагу нашай грамадска-налітычнай сістэмы і ваеннай арганізацыі. Яна пераканаўча пацвердзіла духоўную, ідэйна-маральную перавагу савецкіх людзей над захопнікамі. З усёй паўнатой і пераканаўчасцю праявілася неадольная сіла марксісцка-ленінскай ідэалогіі, прайшлі праверку агнём і крывёй баявая і працоўная інтэрнацыянальная садружнасць і братэрства савецкіх народаў. Цалкам і поўнасьцю пацвердзілася правільнасць і высокая дзейнасць даваеннай работы партыі па патрыятычнаму, інтэрнацыянальнаму, ідэйна-маральнаму выхаванню працоўных. І гэта для нас, зразумела, не толькі гістарычныя рэліквіі, якія складаюць прадмет агульна-савецкай гордасці. Ідэйныя, маральныя ўрокі вайны, самыя глыбокія карэнні нашай перамогі — і сёння багацейшы, каштоўнейшы, нічым не заменны матэрыял для фарміравання людзей новай фармацыі, людзей камуністычнага складу.

Нам уяўляецца, што кожнае вялікае або малое гістарычнае даследаванне, кожны твор савецкай літаратуры, мастацтва заклікаюць ўзняцца гэтыя пласты і ў поўнай меры працаваць на фарміраванне і ўмацаванне ў сэрцы кожнага савецкага чалавек «пачуцця сям'і адзінай», высакародных прынцыпаў сацыялістычнага патрыятызму і інтэрнацыяналізму. Мы ж не-не ды і сустракаемся з фактамі, калі асобныя даследчыкі лічаць за лепшае скрупулёзна капацца ў старадаўнасці глыбокай, дастаючы на свет божныя фігуры мясцовых князёў, цароў, заваўнікаў, прарокаў і прарочыц, выстаўляючы іх ў ролі нейкіх дабрачынцаў, асветнікаў, захаваўнікаў і вытлумачальнікаў нацыянальнага духу. І робіцца гэта часам без класава-гістарычнага падыходу, што, зразумела, незалежна ад намераў аўтара не можа служыць справе выхавання народа ў духу навуковага марксісцка-ленінскага светлагляду. Вядома, што наша партыя выступае за самы шырокі дыяпазон даследаванняў — гістарычных, мастацкіх. Але ў любым выпадку першараднае значэнне мае пазіцыя аўтара, яго метадалогія, мэты, якія ён перад сабой ставіць. Наша ж работа, таварышы, кожны яе крок і этап набываюць глыбокі сэнс і каштоўнасць толькі тады, калі яны ідуць у нагу з самымі высакароднымі імкненнямі народа, адпавядаюць высокім камуністычным ідэалам, дапамагаюць чалавеку быць лепшым і жыць лепш. І агульныя клопаты ўсіх нас — дабівацца найвышэйшых кандыцый таго матэрыялу, які складае канву выхавання працоўных на героіцы мінулага і сучаснага.

Тут немалой падмогай з'яўляецца і мемуарная літаратура. Пры ўсіх сваіх выдатках і непазбежных у нейкай меры момантах чыста суб'ектыўных, яна мае велізарную каштоўнасць.

Усенароднае прызнанне атрымалі шырокамаітабныя па ахопу ваенных падзей і фундаментальныя па глыбіні іх асэнсавання мемуары навукова-манаграфічнага плана маршалаў Савецкага Саюза Г. К. Жукава, А. М. Васілеўскага, В. І. Чуйкова, К. К. Ракасоўскага, І. С. Конева, К. А. Мерацкова, Р. Я. Маліноўскага, І. Х. Баграмяна, С. М. Штэменкі, М. Г. Кузняцова і іншых выдатных савецкіх палкаводцаў і военачальнікаў. Найшырэйшыя масы чытачоў бязмежна ўдзячныя ім за кнігі, якія даносцяць у наш дзень «франтоў няроўнае дыханне», расказваюць аб падзвігах савецкіх салдат — працаўнікоў ратнай справы, усяляюць у сэрцы сучаснікаў высокія чалавечыя якасці — гераізм, стойкасць і мужнасць.

20—25 кніг мемуарнага жанру штогод выпускаюць беларускія выдавецтвы. Сярод іх ёсць нямала такіх, якія вытрымалі па некалькі выданняў, г. зн., прайшлі выпрабаванне часам. У ліку іх — успаміны В. І. Казлова, П. З. Калініна, У. Е. Лабанка, С. С. Ваўшысавы, Р. Н. Макульскага, І. Д. Вятрова, І. Ф. Клімава і многіх іншых.

Мемуарная літаратура аб вайне — гэта багацейшыя россыпы жывых чалавечых дакументаў, эмацыянальна афарбаваных старонкі расказаў аб лёсе, ратных і працоўных подзвігах людзей, якія вынеслі на сваіх плячах велізарны цяжар вайны. Такія старонкі нашай літаратуры — бяспечная памяць для цяперашніх і будучых пакаленняў. Чытацкі попыт на мемуары пастаянна расце. А гэта ўжо само па сабе прымушае пастаянна думаць аб павышэнні іх якаснага ўзроўню.

Цяперашні стан мемуарнай літаратуры ў многім, думаю, залежыць ад стану і развіцця гістарычнай навукі. Калі б у нас цяпер глыбока, навуковаму была распрацавана гісторыя, скажам, усенароднай партызанскай барацьбы ва ўсіх яе

аспектах, мы, несумненна, мелі б мемуарную і мастацкую літаратуру яшчэ больш высокага класа, літаратуру, якая аніраецца на трывалую базу навуковага асэнсавання гэтых пытанняў. Гэта адзін бок справы. Другі заключаецца ў тым, каб вырашыць некаторыя пытанні арганізацыйнага і метадалагічнага парадку. Не сакрэт, што у агульнай вялікай колькасці вельмі каштоўных мемуарных кніг не-не ды і з'яўляюцца часам даволі слабыя па сваіх літаратурных і іншых вартасцях творы. Прычым у гэтым часам цяжка абвінаваціць адных толькі аўтараў. Бо яны, як правіла, модзі з велізарным жыццёвым вопытам, у іх ёсць што сказаць аб сабе і сваім часе. Але далёка не ўсе з іх маюць талент выраза перадаць тыя скарбы, якія захоўваюцца ў іх у памяці і душы. Многія праслаўленыя ветэраны з гэтай прычыны і зусім не бліжца за піра.

Нам здаецца, што пісьменніцкая арганізацыя краіны, якая так многа і плённа працуе над павышэннем майстэрства пачынаючых літаратараў, магла б узяць на сябе, магчыма, сумесна з Саюзам журналістаў і такую вялікую справу, як аказанне дапамогі ветэранам вайны і працы ў падрыхтоўцы да выдання іх успамінаў. Магчыма, варта ў Саюзах пісьменнікаў і журналістаў ствараць спецыяльныя групы кваліфікаваных кансультаў, куды маглі б увайсці людзі, якія вызначаюцца чупасцю і спагадлівасцю, разумеюць, з кім яны маюць справу, і здольныя выклікаць прыхільнасць да слабе аўтараў.

Вырашэнне гэтых пытанняў нельга адкладваць на доўгі час.

Час, на жаль, няўмольны. З кожным годам мы недалічваемся многіх і многіх удзельнікаў незабытых бітваў, герояў слаўных спраў. І мае рацыю паважаны Канстанцін Міхайлавіч Сіманаў: трэба спяшанца сабраць, запісаць і захаваць для нашчадкаў усё, што захоўвае памяць ветэранаў.

Хацелася б адначасова звярнуць увагу і на такі момант. У нас нагледзецца яўная нераўнамернасць у распаўсюджванні ваенна-гістарычнай, мастацкай і мемуарнай літаратуры аб вайне. Так, творамі аб рабоце і жыцці савецкага тылу ў ваенныя гады тэрытарыяльна паўней насычаны бібліятэкі і кнігандлёвыя арганізацыі ў абласцях і рэспубліках, якія не падвяргаліся часовай акупацыі; аб дзеяннях партызан і падпольшчыкаў непаўнаўнальна больш кніг і публікацый мы маем там, дзе ў гады вайны бушавала палымя ўсенароднай партызанскай барацьбы. Зразумела, у пэўнай меры абгрунтавана абостранае ўспрыняцце, цікавасць да падзей, што адбываліся імяна ў дадзеным раёне, у дадзеным месцы. Гэта можна растлумачыць. Але ў выхаванні, фарміраванні ацэнак, поглядаў на вайну любая аднабаковасць можа прывесці да звужэння яе разумення, бачання, недастатковага праікнення ўшырыню і ўглыбіню. Вось чаму ў плане ідэалагічным, бадай, трэба больш актыўна і рэгулярна праводзіць абмен паміж рэспублікамі і абласцямі і наўнай літаратурай аб вайне, і людзьмі — лектарамі, прапагандыстамі, журналістамі, якія выступаюць па ваенна-патрыятычнай тэматыцы.

Героіка Вялікай Айчыннай вайны змяшчае ў сабе сапраўды невычарпальны матэрыял для мастака. Яшчэ ў ваенныя гады М. І. Калінін прарозліва выказаў упэўненасць, што гэты «час і яго людзі будуць служыць найвялікшым скарбам для стварэння шэдэўраў літаратуры і мастацтва».

Аб мінулай вайне ўжо створана вялікая літаратура, велізарны са сваім складаным эстэтычным «рэльефам» літаратурны мацерык, які знаходзіцца ў пастаянным руху, шырыцца, расце, нягледзячы на тое, што ўжо 30 гадоў аддзіляе нас ад часу Перамогі. Літаратура аб вялікай бітве савецкага народа заявіла аб сабе на поўны голас ужо ў ходзе гэтай бяспрыкладнай бітвы.

Перачытваючы цяпер лепшыя творы грознага ваеннага часу, ясна бачыць, як непадзельныя ў іх някуючы нянавісць да фашызму і гарачая любоў да Радзімы, да роднай зямлі, роднага народа і яго культуры, наколькі глыбокі і праніклівы грамадзянскі пафас, шчыры лірызм, як ярна палала ў іх палымя народнага гневу, невінішчальна жыла наша святая вера ў Перамогу. Публіцыстычна завостраныя, яны неслі ў сабе каласальную сілу ідэйнага і эмацыянальнага ўздзеяння на розумы і сэрцы людзей, дапамагалі ім змагацца і перамагаць, ішлі з імі заўсёды побач у самыя цяжкія, крытычныя моманты ў якасці верных, незаменимых сяброў і духоўных настаўнікаў. Савецкая літаратура з першага дня вайны аб'явіла сябе «мабільнавай і прызванай». Нашы літаратары сапраўды «да шытка прыраўнялі піра». Гэта было імяна так. Усе, хто перажыў вайну, памятаюць высокі патрыятычны напал і гарачую страпасць публіцыстыкі Аляксея Талстога, Міхаіла Шолахава, Аляксандра Фадзеева, Мікалая Ціханавы, Леаніда Лёнава, Лыў Эрэнбурга, Канстанціна Сіманава, Мікалая Грыбачова, Аляксандра Твардоўскага, Максіма Рыльскага, Янікі Купалы, Якуба Коласа, Ванды Васілеўскай, Барыса Пялявога, Аляксея Суркова, Вадзіма Кажэўніка, Аляксандра Дажэўкі і многіх іншых савецкіх літаратараў. Пісьменнікі, дзеячы іншых атрадаў творчай інтэлігенцыі ўнеслі неадзінны ўклад у справу Перамогі. У гэтай зале і за сталом прэзідыума мы бачым многіх з тых, хто выконваў сваю рабо-

Працяг прамовы таварыша П. М. МАШЭРАВА

ту з поўнай аддачай сіл і найвышэйшым творчым натхненнем. Слава і наша найглыбейшая ўдзячнасць вам, нашы паважаныя дарогія сябры!

Кнігі аб вайне, ратным подзвігу савецкага народа, напісаныя па гарачых слядах падзей, як сёння, так і ў будучым заўсёды будуць мець неацэнную ідэйна-мастацкую каштоўнасць. Яны нясуць подых і напал таго суровага часу, вялікія роздумы аб Радзіме, аб чалавеку-патрыёце і грамадзяніне краіны савецкай. Многія з іх ствараліся, як правіла, у рамках той рэчаіснасці, што была даступна бачанню і разуменню іх аўтараў. Кнігі, якія раскажваюць аб асобных, інакш нават трагічных эпізодах вайны, відаць, нельга разглядаць у адрыве ад усёй літаратуры аб вайне, у адрыве ад аўтарскай, грамадзянскай, ідэйна-філасофскай канцэпцыі. Наўрад ці трэба гаварыць аб тым, што на вайне бывала ўсякае: і гераічнае, і трагічнае, і акты мужнасці, і акты безразважнасці, і ўалёт чалавечага духу і яго падзенне. Але адзінае, супроць чаго мы пярэчылі і будзем пярэчыць з усёй страснасцю і непрымлімасцю, — супроць спроб даць скажоны малюнак таго, што было няхай нават у самыя складаныя і горкія перыяды ваеннага ліхалецця. Мы супроць любых тэндэнцый дэгералізацыі, напрыклад, у абмалёўцы 1941 года, пачатковага этапу вайны, супроць спекулятыўных разважанняў аб неапраўдана вялікіх ахвярах, фатальных праліках і да т. п.

Працае вялікіх пісьменніцкіх роздумаў аб жыцці, працы і барацьбе савецкага народа ў гады вайны ніколі не аслабеў і ў нашы дні. Нам здаецца, што ён нават узмаціўся, аб чым гаворыць узрастаючы паток усё новых і новых твораў на гэтую тэму. Можна без перабольшання сказаць, што многія з іх, напісаныя ў апошнія гады (асабліва ў жанры прозы), вызначаюцца падкрэсленай маштабнасцю філасофскага асэнсавання таго вельмі напружанага перыяду ў жыцці краіны, абвостраным пацудам гістарызму, страсным сцвярджэннем гераічнага пачатку ў характары савецкага чалавека. Усё больш адчувальнае імкненне паказаць, выявіць знутры ідэйныя і маральныя вытокі самаадданага намаганняў савецкіх людзей, якія прывялі іх да заслужанай перамогі. У характары героя вайны ярка раскрываецца ўсё тое лепшае, што вынес ён з мірнага жыцця, узяў з духоўных багаццяў сацыялістычнага грамадства, яго ідэалаў, маралі.

Усе мы, зразумела, далёкі ад думкі, што праблема мастацка-эстэтычнага асэнсавання матэрыялу вайны поўнасцю вырашаны. Без новых пошукаў, без новых падыходаў, без сапраўднага навадарства — жывы творчы прадуктыўны працэс немагчымы. Напрыклад, у літаратуразнаўчай і крытычнай літаратуры і да гэтага часу вядуцца спрэчкі, дыскусіі па праблеме станоўчага героя, аб спадучым рэалістычнага і рамантычнага, гераічнага і звычайнага ў яго характары, змесце. Але яшчэ часта ўсё гэта набывае нейкі разумова-абстрактны характар, зводзіцца да спроб укладзі ўсе рысы і прыкметы ў нейкую адназначную схему. А пытанне тут хутэй у іншым: як стварыць вобраз героя, каб ён быў жыццёва праўдзівым, бліжым і зразумелым і ў той жа час валодаў надзвычайнай прыцягальнасцю сілай для пераймання. Інакш кажучы, гутарка ідзе аб тым, як звязаць паэзію з прозай жыцця, адкрыць і паказаць гераіка-рамантычныя асновы ў самой нашай рэвалюцыйна зменлівай рэчаіснасці, ствараемай і пераўтвараемай мільёнамі людзей. Рэвалюцыйная рамонтка, эмацыянальна-прыўзнятае ўспрыяццё і адлюстраванне рэчаіснасці, пафас яе пераўтварэння, на наш погляд, не толькі правамерныя, але і неабходныя. Успомніце словы, сказаныя У. І. Леніным: «Само сабой зразумела, мы не можам абыйсці без рамантыкі! Лепш збытак яе, чым недахват. Мы заўсёды сімпатызавалі рэвалюцыйным рамантыкам, нават калі былі не згодны з ім!» («Коммунист», № 5, 1970 г., стар. 11).

Рамантыка барацьбы і подзвігу ў рамане «Чапаеў» Д. Фурманова, «Маладая гвардыя» А. Фадзеева, рэвалюцыйнага самаахвяравання ў рамане «Як гартавалася сталь» М. Астроўскага, франтовай таварыскасці, патрыятычнага, грамадзянскага абавязку ў апавесцях А. Гайдара, паэме «Васілій Цёркін» А. Твардоўскага і іншых лепшых творах — ці не прадвызначыла яна іх велізарны выкапаўчы, эмацыянальны ўплыў на мільёны і мільёны чытачоў?

Часам даводзіцца чуць, што пытанне аб месцы рамантызму ў літаратуры сацыялістычнага рэалізму, аб самой рамантыцы ў яе суадносках з аб'ектыўным успрыняццём рэчаіснасці з'яўляецца дыскусійным. У той жа час прызнаецца наяўнасць ясна выражанай тэндэнцыі да ўзмацнення рамантычнага «ядра» ў сацыялістычным рэалізме. Не прыміце, калі ласка, за замах на вашы прэрагатывы, але я, як чытач, за паглыбленне названай тэндэнцыі, за больш арганічны сінтэз рэалізму і рамантызму, у прыватнасці, і асабліва ў творах аб Вя-

лікай Айчыннай вайне і нашай сучаснасці, у творах самага рознага жанру і плана.

Нашы ідэйныя праціўнікі звычайна трактуюць рамантычнае і гераічнае ў савецкай літаратуры скептычна або іранічна і заўсёды адмоўна. Яны паказваюць яго як нешта абстрактнае, штучнае, якое нібы супярэчыць прыродзе чалавека. Розныя віды непаўнацэннасці асобы: маладушнасць, раздвоенасць, няздольнасць да барацьбы і да т. п. — ставяцца буржуазным ідэолагамі вышэй за гераіка-рамантычнае. Апошнія падаюць ў іх інтэрпрэтацыі як духоўная адналінейнасць, псіхалагічны прымітывізм або як экстаз, фанатызм, слабая ахвярнасць.

Мы ж, у процілегласць ім, цвёрда ўпэўнены, што гераічнае ў савецкай літаратуры і мастацтве сёння ўсё больш узмаціла свой уплыў на жыццё і з'яўляецца адной з важных асноў ідэалагічнага выхавання чалавека, яго ўсебаковага развіцця як асобы, бо гераізм, рамантыка барацьбы і стварэння кар'яныцы ў самым нашым жыцці, яго дынаміцы і накіраванасці наперад. Савецкае грамадства цяпер знаходзіцца на этапе буйнамаштабных стваральных пераўтварэнняў, свайго далейшага наступальнага развіцця. Вялікія стваральныя справы патрабуюць вялікай энергіі, высокага творчага натхнення. Глыбока памыляюцца тыя, хто лічыць, што вялікія здзяйсненні і поспехі прыйдуць самі па сабе і жыццё будзе ісці лёгка, без напружання сіл і творчага парыву. Краіна наша ўзнімаецца на крутых ступенях да заповітных вышыняў. Для адных хуткі ўздым на чарговую ступеньку дае новы імпульс да творчага парыву, адкрывае захопляючы дух новыя гарызонты. У другіх з уздымам на чарговую ступень кружыцца галава, відаць, з прычыны боязі вышыні. У трэціх — з'яўляецца задыханка, а іншыя нават і задыхаюцца, таму што цягнуць з сабой залішне шмат старога хламу ў выглядзе грузу інертнасці і коснасці, устарэлых поглядаў і практыкі ўчарашняга дня. Такіх людзей, на жаль, нямае сярод розных катэгорыяў работнікаў. Ці ёсць яны сярод пісьменнікаў, сцвярджаць не бярэся: вам самім лепш відаць.

Часам можна чуць, што гераічны характары нараджаюцца толькі ў выключных сітуацыях і ўмовах. Наўрад ці можна згадзіцца з такімі думкамі. А хіба эпоха камуністычнага будаўніцтва мала дае матэрыялу для праўлення гераізму, хіба ў нашым жыцці мала рамантыкі? Ен — у творчай акрыленасці савецкіх людзей, іх выключным душэўным уздыме і накіраванасці ў будучыню, у нашых натхняльных планах, рэальных поспехах і дасягненнях. Прычым, вынікі працы на любым участку, калі можна так сказаць, іх аб'ёмныя і якасныя характарыстыкі не ў апошнюю чаргу залежаць іменна ад ступені і вышыні творчага дзярвання работнікаў.

Натхненне — гэта такая сіла, якая сапраўды здольна тварыць цуды. У свой час мне давялося пабываць у Нарвегіі і пазнаёміцца з грандыёзным ансамблем, створаным слаўным нарвежскім скульптарам Густавам Вігеланам. У ім каля 150 фігур, якія сімвалічна ўвасабляюць цыкл чалавечага жыцця. Скульптуры, безумоўна, розныя па сваёй мастацкай вартасці. Ды, зразумела, можна спрачацца і аб тым, ці адносіцца сам скульптар да ліку найбольш вялікіх. Мне ўразіла і здзівіла тут іншае: усе фігуры высечаны з каменю і мармуру на працягу 43 гадоў самім мастаком без памочнікаў. І агульны аб'ём выкананай ім толькі фізічнай работы, як мне там казалі, роўны магчымасцям чатырох — пяці чалавек. А ўсё гэта зроблена адным і перш за ўсё дзякуючы сіле творчага парыву, высокага натхнення.

Я гэтым, відаць, не адкрываю для вас нічога прынцыпова новага. Хто-хто, а пісьменнікі ведаюць сапраўдную цану натхнення. Але ж яно ў не меншай меры неабходна і рабочаму, і калгасніку, і інжынеру, і настаўніку, усім працаўнікам, калі яны разлічваюць дасягнуць большага, зрабіць, здавалася б, немагчымае магчымым. Прыкладаў таму — вялікае мноства.

І як важна дапамагчы чалавеку атрымаць зарад творчай энергіі і акрыленасці ў працы, вялікай або малой. Тут зноў-такі не абыйсціся без рамантычнай узнатасці, без сілы заклікальнага, жывцесцвярджальнага станоўчага прыкладу, без вобразаў людзей, з якіх, як сказаў паэт, можна рабіць жыццё. Паказаць, раскрыць гэта сродкамі літаратуры і мастацтва — задача першараднай.

Маецца на ўвазе, зразумела, не лагірука рэчаіснасці, не якасыці хадульня надуманая рамантыка, не творы, якія паказваюць героя ў нейкім штучна створаным ідэальным асяроддзі. Размова ідзе аб увабленні яркіх, мэтанакіраваных, рамантычна настроеных і ў той жа час глыбока жыццёвых характараў, якія ўпэўнена ідуць наперад, бачаць перспектыву, пераадоўваюць на сваім шляху ўсе перашкоды.

Уладзімір Ільіч Ленін вучыў глядзець на кожную, няхай нават самую будзённую справу праз прызму вялікай рэвалюцыйнай мэты. Таму пы-

танне аб ідэйна-эстэтычным значэнні літаратуры рамантычнай накіраванасці, літаратуры гераічнага пафасу, ваенна-патрыятычнай літаратуры, адрасаванай да сучасніка, думаецца, вельмі важнае. Яно цесна і непасрэдна звязана з выхаваўчымі функцыямі усёй савецкай літаратуры і мастацтва.

На жаль, у нас яшчэ мала твораў пра людзей, для якіх па-сапраўднаму ўдарная праца, стваральная, наватарская дзейнасць сталі не толькі справай гонару, але і неабходным праўленнем, сцвярджэннем чалавечай сутнасці, прыгажосці чалавечага духу. У нас яшчэ не перавяліся аматары часам панлакаца, пусціць слязу. Для некаторых усё ўяўляецца ў якімсьці шэрым, блырадным святле. Прычым гэта нярэдка ўзводзіцца ледзь не ў характэрную рысу нашай рэчаіснасці. Зразумела, у штодзённай практыцы жыцця даводзіцца сустракацца з праўдзівымі шэрасці, яна выплывае і на старонкі некаторых літаратурных твораў, але ўзводзіць яе ў абсалют — значыць, вольна або міжвольна супярэчыць вялікай праўдзе, сапраўднаму характару нашага гераічнага часу, яго творцаў і стваральнікаў.

Ці не ідзе ўсё гэта ад вузкага, метафізічнага погляду на працэсы і з'явы рэчаіснасці, якая абнаўляецца і пераўтвараецца воляй партыі, гераічнай працай народаў? Ці не збядняе такі падыход самую атмасферу нашага дзівоснага часу, насычанага пафасам і рамантыкай камуністычнага будаўніцтва?!

У сувязі з гэтым успамінаецца добра вядомы верш У. Маякоўскага, прысвечаны будаўнікам Кузнецка. Памятаеце радкі аб невясёлай сітуацыі і размове рабочых:

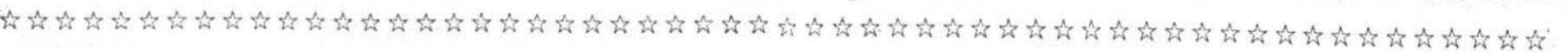
Свела промозглость
неважкий мокр
сидят в потмах уют,
подмокший хлеб
но шепот громче голода,
он кроет капель спад:
«Через четыре года
здесь будет город-сад!»

І вось я думаю: як бы вырашыў тэму сёй-той з сучасных бытапісецаў? Баюся, што няважнаю і мокрую ўтульнасць ён бы пакінуў і, магчыма, узмаціў, а вось мара рабочых аб горадзе-садзе, тое, дзе чаго яны пераносілі ўсе нягоды і цяжкасці, і тое, што натхніла вялікага паэта, — усё гэта засталася б незаўважаным. Маякоўскі зазначае верш выключнымі па сваёй сіле словамі:

Я знаю — город
будет,
я знаю — саду
цветь,
когда такие люди
в советской
есть!

І мы ведаем, што такі горад пабудаваны! І не адзі, а мноства. Яны ўзведзены на здзіўленне ўсяму свету нашымі выдатнымі савецкімі людзьмі. А калі гаварыць аб справах і здзяйсненнях ілперашняга часу, то яны больш чым адпавядаюць ратнаму і працоўнаму подзвігу, здзяйсненню савецкім народам у нядаўнім мінулым. Людзі старэйшых пакаленняў добра памятаюць патрыятычны пачып, які нарадзіўся ў гады вайны: «Працаваць за сябе і за таварыша, які найшоў на фронт». А сёння, напярэдадні 30-годдзя вялікай Перамогі, з краю ў край Савецкай краіны шырэйша патрыятычны рух моладзі працаваць за сябе і за герояў, якія не вярнуліся з вайны. І імяна там, дзе жывуць і перамагаюць глыбокія народныя гераіка-патрыятычныя традыцыі, дзе за напружаных рытмам сённяшняга дня ўгадваецца перспектыва дня заўтрашняга, паўстае незлічоная раць геролаў нашых дзён. Іх многа, вельмі многа!

А ці заўсёды ў рабоце майстроў літаратуры і мастацтва гэтая разнастайнасць і паўната станоўчых жыццёвых вобразаў, людзей змястоўных і ва ўсіх адносінах цікавых, знаходзяць такі ж яркі мастацкі эквівалент? Нярэдка факты, калі пісьменнік, паказваючы тую або іншую з'яву жыцця, бярэ толькі крайнія пункты, крайнія полюсы. З аднаго боку — ідэальна станоўчы герой, з другога — заведана адмоўны тып. А ці не ўпускаем мы пры гэтым з поля зроку сапраўды найшырэйшую сферу спраў і здзяйсненняў мільёнаў і мільёнаў нашых людзей, людзей цікавых, змястоўных, з густымі іх, дарэчы, вы-

ЛЕТАПІС НАРОДНАГА ПОДЗВІГУ

Напярэдадні 30-годдзя вялікай Перамогі ў горад-герой Мінск з Масквы і Ленінграда, з усіх брацкіх рэспублік прыехалі пісьменнікі і крытыкі, каб глыбока і ўсебакова абмеркаваць адну з важнейшых тэм шматнацыянальнай савецкай літаратуры — тэму неўміручага подзвігу народа ў Вялікай Айчыннай вайне.

Важныя і адказныя задачы ставяць перад савецкай літаратурай, заклікаюць праўдзіва і ярка расказаць аб беззапаветнай барацьбе нашага народа, аб адвазе і самаадданасці яго верных сыноў і дачок. Стварэнне мастацкага летапісу незабыўных вогненых гадоў — ганаровы абавязак майстроў слова. Данамагчы гэтай задачы і ўсеагульнага творчага нарада пісьменнікаў і крытыкаў, якія адкрыліся 27 лютага ў Мінску і прысвечана тэме «Неўміручы подзвіг народа ў Вялікай Айчыннай вайне і савецкай літаратура».

Залу Тэатра оперы і балета, у якой праходзіць гэты важны форум, запоўнілі прадстаўнікі мінскіх прадпрыемстваў і навучальных устаноў, пісьменнікі. Для ўдзелу ў нарадзе запрошаны першыя сакратары абкомаў КПБ і сакратары абкомаў партыі, якія займаюцца пытаннямі ідэалагічнай работы, першыя сакратары гаркомаў КПБ абласных цэнтраў рэспублікі, ідэалагічны актыўныя студэнты, ветаэрны вайны, воіны Савецкай Арміі.

У прэзідыуме таварышы П. М. Машэраў, А. Н. Аксёнаў, Л. Г. Кляцкоў, А. Т. Кузьмін, У. Е. Лабанок, У. Ф. Міцкевіч, М. Н. Полазаў, І. Я. Палякоў, А. А. Смірноў, Ф. А. Сурганав, В. С. Шавялуха, М. І. Лягір, Я. П. Нікулкін, намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР П. Л. Сняжкова, першы сакратар абкомаў КПБ У. А. Мікуліч, В. В. Прышчэпчык, С. М. Шабашоў, загадчыкі ідэалагічных аддзелаў ЦК КПБ, вядомыя літаратары краіны — Герой Сацыялістычнай Працы, лаўрэаты Ленінскай прэміі К. Сіманаў і М. Стальмах, Герой Сацыялістычнай Працы М. Грыбачоў, М. Танк і А. Чакоўскі, Герой Савецкага Саюза Г. Гофман, В. Емяльяненка, І. Зайцаў, Ю. Збанацкі, В. Карпаў, Н. Краўцова, В. Паўлаў, Б. Ціхамолаў, І. Чарнец-Арсеніеў, лаўрэаты Ленінскай прэміі І. Мележ, С. С. Смірноў, вядомыя празаікі і паэты — М. Аляксееў, Д. Гранін, Д. Кугульцінаў, М. Лужокін, Л. Навічэнка, А. Сафронаў, І. Шамякін і іншыя, краўнікі творчых саюзаў рэспублікі.

Уступным словам нараду адкрыў сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў СССР В. М. Озераў.

Ён сказаў:
Дарагія таварышы!
Мы з вамі напярэдадні паездкі, пра якую немагчыма гаварыць без глыбокага хвалявання.

Мінулі тры дзесяцігоддзі, пройдучы гады і стагоддзі, але ніколі не забудзецца тая перадсвятальная гадзіна дзевятага мая 1945 года. За плячамі былі доўгія месяцы найцяжэйшых выпрабаванняў, ваенныя дарогі ад Масквы, ад Волгі да Берліна, незлічоныя салдацкія магілы — заўсёды і нязменна з пранізлівым болям, з гонарам будзем мы памятаць пра герояў, наго ўжо няма з намі. Наперадзе было так доўгачаканае і нарэшце заваяванае шчасце мірнага і свабоднага жыцця.

Вы памятаеце, таварышы, з якім трыумфам прагучаў па ўсёй краіне голас маскоўскага радыё: — Перамога!

Памятаеце, не можаце не памятаць, азоранае ракетамі неба, вогненныя трасы, якія прарзалі яго з краю ў край — тады не было, здавалася, зброі, якой бы не салютавалі: — Перамога!

А на прасторах Радзімы — у гарадах і пасёлках, дзе чакалі нас жонкі, маці, дзеці, запаліліся, заззялі зыр-

кім электрычным святлом учора яшчэ наглуха заштораныя вокны — Перамога!

Цяпер, праз 30 гадоў, мы яшчэ выразней разумеем сусветна-гістарычнае значэнне гэтай бліскавай перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне.

Вялікая Айчынная... Гэта — 1418 доўгіх дзён няспынных, кровапралітых баёў са ўзброеным да зубоў, авіяральным фашызмам. Барацьбу гэту вёў увесь савецкі народ — барацьбу за свабоду і незалежнасць Радзімы, за сацыялізм, за лёс цывілізацыі на зямлі. У Перамозе як бы сінтэзаваліся перавагі нашага грамадскага і дзяржаўнага ладу — вернай апоры справы міру і сацыяльнага прагрэсу, магутная воля Камуністычнай партыі — кіруючай і накіроўваючай сілы нашага грамадства.

Вялікая Айчынная... Гэта — неўміручы подзвігі мільянаў самаахвярных змагароў. Подзвігі воінаў арміі і флоту, партызан і ўдзельнікаў антыгітлераўскага падполля, працаўнікоў нашага тылу. У Перамозе ўвасобіліся іх патрыятычная свядомасць, характэрнае душы чалавечай, якая паказвае ўсёму свету, што такое новы чалавек, выхаваны партыяй Леніна.

Вялікая Айчынная... Гэта — незабыўныя запаведы нам, сённяшнім. Запаведы працягваюць высакародную справу камуністычнага будаўніцтва, мацаваць мір, заваяваны такой дарагой цаной, адстойваюць паслядоўную міралюбную палітыку партыі і Савецкай дзяржавы, ператвараюць у жыццё рашэнні XXIV з'езда КПСС. Быць вартым вялікай Перамогі — значыць быць гатовым да новых здзяйсненняў цяпер, на франтах дзевятай пяцігодкі. У гэтых працоўных здзяйсненнях, сказана ў Пастанове ЦК КПСС аб 30-годдзі Перамогі, працягваюцца высокая свядомасць працоўных, гарачы патрыятызм і адданасць ідэалам камунізму, за перамогу якіх з бяспрыкладнай мужнасцю змагаліся ў гады Айчыннай вайны мільёны савецкіх людзей.

Ці трэба гаварыць аб важнасці і адказнасці задач, якія ставяць перад нашай літаратурай, заклікаюць праўдзіва і ўражліва расказаць пра самаадданую барацьбу народа, пра адвагу і самаахвярнасць яго верных сыноў і дачок.

Пісьменнікі краіны сацыялізму ніколі не былі пачочнымі назіральнікамі таго, што адбываецца вакол іх. Ваяваў народ, ваявала і савецкая літаратура. Амаль сорак працэнтаў пісьменніцкай арганізацыі таго часу — звыш 1000 літаратараў пайшло ў 1941 годзе на фронт, больш 400 з іх не вярнуліся назад. 21 пісьменнік удастоены высокага звання Героя Савецкага Саюза. Са старонак «Правды» і «Красной звезды», франтавых і армейскіх газет слова пісьменнікаў паднімала воінаў у бой, умацоўвала іх ратны дух. Выходзілі новыя і новыя кнігі — іх цанілі, як зброю, як боепрыпасы. На духоўнае ўзбраенне арміі, народа паступілі выдатныя творы Міхаіла Шалахава — «Навука нянавісці», «Яны змагаліся за Радзіму», «Лёс чалавека», раманы Аляксандра Фадзеева «Маладая гвардыя», паэма Аляксандра Твардоўскага «Васіль Цёркін»...

Стварэнне мастацкага летапісу незабыўнай ваеннай парты, баявых будняў Савецкай Арміі — свяшчэнны абавязак савецкіх пісьменнікаў. Гэта шчаслівая магчымасць актыўна ўдзельнічаць у выхаванні маладых пакаленняў на гераічных традыцыях, у духу сацыялістычнага інтэрнацыяналізму і патрыятызму, высокай пільнасці, пастаяннай гатоўнасці да абароны Айчыны.

Выступаючы перад выбаршчыкамі Баўманскай выбарчай акругі Масквы 14 чэрвеня 1974 года, таварыш Леанід Ільіч Брэжнеў сказаў: «...За апошнія гады ў многіх творах савецкай літаратуры, у кіно і тэатры быў глыбока, праўдзіва, хваляюча паказаны не-

ўміручы подзвіг савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне. Партыя высока цэнціць такія творы. Для новых і новых пакаленняў савецкіх людзей гераізм народа, які выратаваў сусветную цывілізацыю, заўсёды будзе патрыятычным прыкладам, прыкладам мужнасці і высакароднасці».

Такая адценка партыі патхняе, мабільнае на поўны творчы намаганні. Нас, вядома ж, радуе магчымасць назваць гэтыя творы шматнацыянальнай савецкай літаратурай — пра іх раскажучы дакладчыкі і аратары. Прааналізаваць творчасць майстроў ваеннай тэмы з пункту гледжання ідэйна-мастацкай якасці. Паслухаючы такія думкі, парады, крытычныя заўвагі.

Наша нарада павінна стаць сапраўды творчай, на-гаспадарску разгледзець зробленае. Святочны характар размовы ніяк не выключае дэлаватасці і патрабавальнасці. Так, свята! Але свята воінаў і працаўнікоў, змагароў і стваральнікаў, якія прывыклі працаваць у парце і патрабавальна. Зроблена німаг, а зрабіць трэба і можна яшчэ болей, каб быць на вышыні растучых запатрабаванняў народа, задач будаўніцтва камуністычнай культуры. Есць у нас і слабасці, недахопы, не ўсе бакі ваеннай тэмы атрымалі глыбокае асветленне; напрыклад, мала пакуль значных твораў аб вызваленні Савецкай Арміі шэрагу краін Еўропы і Азіі, аб працаўніках тылу. З'яўляюцца і кнігі шэрыя, вобразы «прыземленыя».

Да Дня Перамогі літаратура прыходзіць з немалымі дасягненнямі. Але ж неўміручы подзвіг народа такі вялікі і шматмерны, што спатрэбіцца яшчэ шматлікія мастацкія адкрыцці, каб дастойна, з неабходнай паўнотай, філасофскай глыбінёй раскрыць яго нягаснучы сэнс, на ўвесь рост нарысваць вобразы герояў-пераможцаў.

У гаворцы, якая сёння пачынаецца, мы несумненна закранем цэлы шэраг прафесіянальных пытанняў. Але гэтым яна напэўна ж не абмяжуецца. Партыйны пісьменнік на саляму свайму прызванню — грамадскі дзеяч, трыбун, прапагандыст. І нам трэба будзе думаць аб тым, каб творы ўсіх жанраў сваймі спецыфічнымі сродкамі служылі надзейна неабходнай агульнапартыйнай справе — палымна сцвярджаючы сілу, перавагу, прывабнасць сацыялістычнага ладу, трапіна паражка нашых ідэйных працаўнікоў. Няма больш важнай і высакароднай справы, чым гэта! Клопат аб высокім тонусе сучаснага ідэалагічнага жыцця — надзейная задача і нашай нарады.

Гэта нарада — у рэчышчы мэтанакіраванай грамадска-літаратурнай дзейнасці Саюза пісьменнікаў СССР.

У Саюзе пісьменнікаў складалася традыцыя праводзіць падобныя мерапрыемствы пры ўдзеле шырокай грамадскасці. Вельмі прыемна, што ў гэтай зале разам з пісьменнікамі сабраўся партыйна-савецкі актыў, ветаэрны Айчыннай вайны, партызанскага руху, прадстаўнікі нашых доблесных Узброеных Сіл.

Наша традыцыя заключаецца таксама ў тым, што творчыя нарады, сустрэчы, канферэнцыі Саюз пісьменнікаў праводзіць не толькі ў Маскве, але і ў сталіцах саюзных рэспублік. Сёння — гэта Мінск.

Наўрад ці трэба асобна тлумачыць правамернасць такога выбару. Мы на зямлі ардэнаноснай Беларусі, магутным фарпостам якой высяцця неўміручыя сцены Брэсцкай крэпасці. На зямлі, якая на працягу ўсёй змрочнай ночы гітлераўскай акупацыі агнём гарэла пад нагамі захопнікаў. На зямлі, дзе з такім размахам і майстэрствам была ажыццэўлена слаўная пераможная аперацыя 1944 года «Баграціён». На зямлі, дзе кожны чацвёрты заплаціў сваім жыццём за Перамогу. Ад імя пісьменніцкіх дэлегацый усіх братніх рэспублік краіны дазваляе выказаць пачучы нашай найглыбейшай павагі да беларускага народа, які гераічна ўдзельнічаў у агульнанарод-

ным подзвігу — разгроме гітлераўскага фашызму. Мы ад усяго сэрца ўдзячны Цэнтральнаму Камітэту Кампартыі Беларусі, яе ўраду, Саюзу пісьменнікаў Беларусі за запрашэнне правесці тут нашу нараду. Сымвалічна, што яна праходзіць у горад-герой Мінску. Слава і хвала гораду-герою!

Выбар месца для нарады тым больш апраўданы, калі ўлічыць надзвычай высокую ўклад беларускіх пісьменнікаў у ваенную тэму. Літаратура рэспублікі мае ў сваім актыве нямала высокаідэйных і высокамастацкіх твораў. Гэта патрыятычныя кнігі, якія духоўна і эстэтычна ўзбагачаюць чытачоў. Сардэчна вшчухем беларускіх калег з вялікімі поспехамі. Ад душы дзякуем Вам, дарагія сябры і браты, за гасціннасць і ветлівасць!

Таварышы!

На бязмернае гора наша, на гэтай, на іншых сустрэчах, прысвечаных Перамозе, не будучы прысутнічаць многія з тых, хто меў на тое неаспрэчанае права. Светлы воблік герояў, якія аддалі жыццё дзеля Перамогі, назаўсёды з намі, у нашых душах. Прашу ўшанаваць хвілінай маўчання іх незабыўную памяць...

(Усе ўстаюць. Хвіліна маўчання.)

— Зараз, — працягвае В. Озераў, — дазвольце выканаць вельмі ганаровае даручэнне Саюза пісьменнікаў СССР і Саюза пісьменнікаў Беларусі: аб'явіць нараду «Неўміручы подзвіг народа ў Вялікай Айчыннай вайне і савецкай літаратура» адкрытай.

Дарагія таварышы!

Мы ўсе глыбока ўдзячны партыйна-дзяржаўнаму кіраўніцтву рэспублікі за навагу да работы нашай нарады, удзячны за ўдзел у ёй. Я рады паведаміць аб тым, што слова мае кандыдат у члены Палітбюро Цэнтральнага Камітэта КПСС, першы сакратар ЦК Кампартыі Беларусі, наш дарагі і глыбокапаважаны Пётр Міронавіч Машэраў.

На нарадзе з вялікай прамовай выступіў цёпла сустрэты прысутнымі кандыдат у члены Палітбюро ЦК КПСС, першы сакратар Цэнтральнага Камітэта КП Беларусі П. М. Машэраў.

З дакладам «Асноўныя тэндэнцыі савецкай літаратуры аб Вялікай Айчыннай вайне» на нарадзе выступіў кіраўнік кафедры тэорыі літаратуры Акадэміі грамадскіх навук пры ЦК КПСС прафесар Л. Г. Якіменка.

У абмеркаванні даклада прынялі ўдзел галоўны рэдактар «Літаратурнай газеты», Герой Сацыялістычнай Працы Аляксандр Чакоўскі, народны паэт Беларусі Пімен Панчанка, рэдактар часопіса «Дружба народов» Сяргей Баруздын, намеснік начальніка Палітупраўлення Чырванасцяжнай Беларускай ваеннай акругі генерал-маёр авіяцыі Ф. М. Клецкін, украінскі празаік, Герой Савецкага Саюза Юрый Збанацкі, узбекскі пісьменнік Лазіз Каюмаў, пісьменнік, Герой Сацыялістычнай Працы Мікалай Грыбачоў, беларускі пісьменнік і літаратурнаўда Іван Навуменка, кінакрытык Аляксандр Караганав, народны паэт Татары Закі Нуры, таджыкскі паэт Мумін Канаат, Васіль Быкаў, казахскі пісьменнік Адзіл Шарыпаў, Герой Сацыялістычнай Працы Канстанцін Сіманаў, Серо Ханзадзян (Арменія), Давід Кугульцінаў, паэт-перакладчык Леў Гінзбург, Анатолій Сафронаў, крытык Нічывар Пашкевіч, крытык Анатолій Абрамаў (Варонеж), Юлій Ванэг (Латвія), студэнтка БДУ імя Леніна Галіна Панісюк.

АСНОЎНЫЯ ТЭНДЭНЦЫ САВЕЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ АБ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЕ

Д а к л а д Л. Г. Я К І М Е Н К І

Лебедзі прараслі туманную імглу, узнімаючы ўвышыню і крычалі так, нібыта развіталіся з усім, што было ў іх на зямлі...

Прачытаючыся, я шчыра чуў гаснуць, шчыра выкрыкі — ці ў сне, ці сапраўды — але я ведаў, што з гэтага трэба пачынаць — са шпітальных споў-прывідаў, у якіх так дазвонна змешвалася былое і ўзноўленае ўяўленнем.

«Сыны мае, белыя лебедзі», — напісаў у адным з лістоў на фронт бацька — школьны настаўнік.

І потым, праз некалькі гадоў, калі я ўжо закончыў сваю аповесць «Куды вы, белыя лебедзі?» і прачытаў вершы Расула Гамзатава, спачатку прачытаў, а потым пачуў песню на яго словы ў выкананні Марка Бернеса, калі я прачытаў вось гэты радок:

Мне кажется порою, что солдаты,
С кровавых не пришедшие полей,
Не в землю нашу полегли когда-то,
А превратились в белых журавлей.

Толькі тады, мабыць, цалкам усвядоміў я тую ўнутраную сімваліку, якая нарадзілася з усяго, што ведаў і бацька на вайне, на нашай жалобнай і гераічнай Вялікай Айчыннай вайне...

Ціпер, праз дзесяцігоддзі, хіба толькі ў пількіх снах даходзіць да нас гэтыя галасы тых, хто ішоў з намі побач на дарогах вайны, хто ў снежнай імгле ўставаў у атаку, хто падаў, звалены варажэй куліяй або асколкам, хто ўсклікаў у сне, успамінаючы родны дом, маці, нявесту...

Успомнім развітанне з сынам у заключным раздзеле паэмы Паўла Антэкоўскага «Сын», напісанай у 1943 годзе, у паэме-рэквіеме аб паэце-сыне, які загінуў на фронце.

Прощай, мое солнце, прощай, мой
совесть,
Прощай, мой молодость, милый
сыночек.
Пусть этим прощаньем закончится
повесть
О самой глухой из глухих одиночек.
Прощай, Поезда не приходят
оттуда.
Прощай, Самолеты туда не летают.
Прощай, Никакого не сбудется
чуда.
А сны только снятся нам,
Снятся и тают.
Мне снится, что ты еще милый
ребенок
И счастлив, и ножками топчешь
босыми
Ту землю, где столько лежат
погребенных.
На этом кончается повесть о сыне.

...Не будзем саромецца слёз і гора. Адзінае, што мы можам, — памятаць аб тых, хто быў тады, у гады вайны з намі і каго няма сёння сярод нас, сярод жывых.

Белыя лебедзі, якія не даляцелі да нашай перамогі ў маі 1945 года! Рыцараў сацыялізму, мужных абаронцаў цудоўнага свету чалавечай надзеі!

А. М. Горкаму належаць мудрыя словы, звернутыя да аднаго з нашых вядомых паэтаў:

«А Вы думаеце, што адзінае жыццесцвярдзальнае пачуццё ёсць радасць? Жыццесцвярдзальнае пачуццё шмат: гора і пераадоленне гора, пакуты і пераадоленне пакут, пераадоленне трагедыі, пераадоленне смерці».

І калі мы гаворым аб філасофіі гістарычнага аптымізму, як адной з якасных асаблівасцей літаратуры сацыялістычнага рэалізму, то нам варта было б уявіць усё багацце і змястоўнасць гэтага паняцця.

Гістарычны аптымізм лепшых нашых твораў грунтуецца не толькі на

веданні законаў грамадскага развіцця, але і на ўнутраным светаадчуванні пісьменніка, на мужным свярджэнні чалавечага быцця. Жыццесцвярдзальнае савецкай літаратуры — усведамленне магчымасцей чалавеча, вера ў яго здольнасць «пераадолення трагедыі, пераадолення смерці».

Гераічны пафас жыццесцвярдзальнага вызначасца пераможнымі ідэямі марксізму - ленінізму, барацьбой народа за самую высокую і цудоўную мэту, якую калі-небудзь ставіла перад сабой чалавечтва — пабудову Камунізму.

Сацыяльна-філасофская аснова жыццесцвярдзальнага ў савецкай літаратуры сведчыць аб неўміручай сіле рэвалюцыйных традыцый, аб пераемнасці ідэй гуманізму і сацыяльнай этыкі.

У словах Горкага і адказ тым, хто спрошчана разумее свярджальны пафас савецкай літаратуры, зводзіць яго пераважна да «радасці». Гераічнае — заўсёды пераадоленне; пераадоленне абставін, пераадоленне самога слабе, найвышэйшае праяўленне магчымасцей чалавечага!

Гераічная ідэя абароны сацыялістычнай Айчыны, усведамленне гістарычных мэт справядлівай вайны вызначылі пафас усёй савецкай літаратуры, прысвечанай тэме Вялікай Айчыннай вайны.

Сама літаратура перыяду Вялікай Айчыннай вайны — гістарычны феномен у культурным жыцці чалавечтва. Толькі літаратура, якая свядома паставіла сваёй мэтай служэнне народу, служэнне партыі, змагла ў самых трагічных абставінах вайны знайсці верны тон, паладзіць даверлівыя кантакты з чытачом, стаць магутным акумулятарам жыццёвай сілы і энергіі.

Справядліва ўсенародная вайна давала мастацтву веру і годнасць, стварала магчымасць ісці «па гарах слядах падзей». Нарэдка пісьменнікі размаўлялі з мільёнамі чытачоў найкарацейшым шляхам — праз газету.

Савецкая літаратура ў гады вайны змагла выканаць свой абавязак перад народам і таму, што ў яе ўжо быў вопыт гераічнага эпісу аб рэвалюцыі і грамадзянскай вайне, вопыт актыўнага і мэтанакіраванага ўмяшання ў жыццё, у прыватнасці, вопыт літаратуры трыцятых гадоў, якая расказвала аб сацыялістычным будаўніцтве, ідуць па слядах падзей: савецкая літаратура назапасіла традыцыі, у якіх выявіўся вопыт асэнсавання сучаснасці ў яе сталых гістарычных рысах. Гэта літаратура навучылася бачыць рух — рух грамадства, рух лёсаў, гістарычныя перамены ў характарах.

«Няскораныя» Барыса Гарбатава, «Васёлка» Ванды Васілеўскай, «Валакадзкая шапа» Аляксандра Бека, «Народ неўміручы» Васіля Гросмана, «Найшэсце» Леаніда Ляонава, «Фронт» Аляксандра Карнейчыка, «Рускія людзі» і «Дні і ночы» Канстанціна Сіманова, «Кіраў з намі» Мікалая Ціханова, «Пахаванне слэба» Паўла Тычыны, «Смага» Максіма Рыльскага, «Зоя» Маргарыты Алігер, «Сын» Паўла Антэкоўскага, «Сцяг брыгады» Аркадзя Куляшова, паэмы Міколы Бажана, Веры Іўбер, Аляксандра Пракоф'ева, Вольгі Бяргольца, Сімона Чыкавані, Георгія Леанідзе, публіцыстыка і апавяданні Міхаіла Шалахава, Аляксея Таястога, Ільі Эрэнбурга, Аляксандра Фадзеева, Леаніда Ляонава, Леаніда Собалева, Садрыдзіна Аіні, Вадзіма Кажэўнікава, вершы і песні М. Ісакоўскага,

В. Лебедзева-Кумача, Джамбула, А. Суркова, А. Малышкі, Я. Далма-тоўскага, А. Сафронава, І. Фрэнкеля... — не так проста пералічыць усё значнае, што было створана савецкімі пісьменнікамі ўслед за падзеямі, як непасрэдна водгук на падзеі Вялікай Айчыннай вайны і ў той жа час праякнутае значнымі ідэямі, якія не страцілі свайго значэння і для нашага часу.

«Васілій Цёркін» А. Твардоўскага і «Малая гвардыя» А. Фадзеева як бы аб'ядноўваюць два перыяды ў гісторыі савецкай літаратуры. Гэта жыццё мост паміж тым, што было напісана ў час вайны, і тым, што было створана пасля вайны.

У аповесці В. Авецкіна «З франтавым прывітаннем» героі не толькі змагаліся, яны напружана разважалі над тым, што будзе ў будучым блізім мірным жыцці, як зноў узняць парушанае вайной.

«Васілій Цёркін» і раздзелы з рамана М. Шалахава «Яны змагаліся за Радзіму», пачатага ў вайну 1943 годзе, даходзілі да чытача праз газету.

Вядома ж, публіцыстыка, пафас непасрэднага звароту да чытача нярэдка пераважалі ў літаратуры таго часу, але нельга забывацца на тое, што гэта была не толькі «агітацыйная» літаратура, яна ставіла складаныя праблемы, у ёй гучаў той голас праўды, без якога немагчыма было заваяваць давер і ўвагу чытача на вайне.

У нас створана шмат літаратурна-знаўчых прац, у якіх асэнсаваны гэты гісторыка-сацыяльны і эстэтычны вопыт літаратуры перыяду Вялікай Айчыннай вайны. У шматтомнай «Гісторыі савецкай шматнацыянальнай літаратуры», закончанай нядаўна Інстытутам сусветнай літаратуры імя А. М. Горкага, увесь трэці том прысвечаны літаратуры перыяду Вялікай Айчыннай вайны. У добрай кнізе ўдзельнічаюць вайны Анатоля Абрамава аб паэзіі перыяду Вялікай Айчыннай вайны ўзноўлены шматлікія напам'яты быцця старонкі неўміручага паэтычнага летанісу.

Мабыць, самае паказальнае, што характарызаваў гэту літаратуру, заключалася ў яе эмацыянальнай напоўненасці. Яна апыявала гераізм, мужнасць, выхоўвала плавасць да бяспінаснага і жорсткага ворага і гаварыла пра родны край, пра бязроку ляхаты, пра бясконцыя стэпавыя прасторы, пра сланечнікі ва ўкраінскіх стэпах, пра чыстыя блакітныя вочы азёр, пра неўміручыя пачуцці любові да маці, бацькі, жанчыны.

Вайна не змагла заглушыць чалавечы голас. Скрозь выбухі спарадаў і свіст пікіруючых бамбардзіроўшчыкаў чуўся голас паэта «Зямліка» А. Суркова, вершы К. Сіманова з нізікі «З табой і без цябе» былі адным з выяўленняў гэтай усеагульнай патрэбы верыць, спадзявацца, любіць.

Аказалася, што савецкі чалавек на вайне здольны жыць усёй паўнатай пачуццяў. Так, я на краі жыцця, кожную хвіліну я магу апынуцца перад тварам смерці, але ў бяспінасным змаганні, у пераадоленні страху веру ў светлае і высокае, я люблю, я спадзяюся, таму што я Чалавек.

Я ўздрыгнуў, прачытаўшы нядаўна ў «Комсомольской правде» дзёнікавы запіс ад 24.6.1943 года: «Напісаў два лісты — адзін у «Комсомольскую правду», а другі — ў Дзяржлітвыдат. Напрасіў у іх добрую кнігу. Для газеты асабліва націск зрабіў на Шэкспіра. Хочацца пачытаць кнігу, якая б

надоўга завалодала табой». Уздрыгнуў не толькі таму, што прагучаў надзвычай блізікі, амаль братні голас з вайны гадоў, не толькі таму, што ў сакавіку 1942 года я з захапленнем чытаў Шэкспіра, апынуўшыся ў маленькім тылавым гарадку, які кожны дзень бамбілі самалёты, у доме, у вонкі якога замест выбітых шыб была ўстаўлена фанера, але і таму, што ўжо ведаў пра лёс лейтэнанта Сяргея Бібікава, які нарадзіўся ў варонежскай вёсцы Мелаватка — ён загінуў у баі, згарэў у танку, і амаль адгадаў сваю смерць у апавяданні, якое пісаў між баямі.

Яго лёс мог быць лёсам любога з нас, тых пісьменнікаў - франтавікоў, якія былі салдатамі на вайне, а потым ужо сталі пісьменнікамі.

Я прачытаў некалькі дзёнікаў нямецкіх салдат — некаторыя на фронце, іншыя — пасля вайны, і нічога падобнага на дзёнікавыя запісы Сяргея Бібікава знайсці немагчыма. Прынамсі, Шэкспіра ніхто з фашысцкіх салдат не марыў прачытаць на фронце.

Сацыяльнае і інтымнае, грамадскае і асабістае склалі нешта адзінае, неразрыўнае ў светаадчуванні савецкага чалавеча. Механічнай бяздумнасці, фашысцкаму культу «звышчалавеча», «белакурай бестыі», расаваму эгаізму супрацьпаставілася сацыяльна-актыўная гераічная асоба, якая жыве усёй паўнатай пачуццяў і эмоцый, добра ўсведамляе ўсю велікую меру адказнасці: «...за Расію, за народ і за ўсё на свеце».

І ўжо адно гэта сведчыла аб маральных вышынях духоўнай культуры сацыялізму!

Вось гэты трыумф камуністычнай ідэйнасці, вось гэта чалавечнае, што прапісала сабой усё лепшае, створанае ў літаратуры ў гады вайны, мы не можам, не маем права забываць, таму што адтуль ідзе шмат з таго, чым жыве, аб чым разважае наша сучасная літаратура аб вайне.

Партыя і народ высока ацэньваюць подзвіг нашай літаратуры, якая стварыла і стварае летаніс Вялікай Айчыннай вайны. На сустрэчы з выбаршчыкамі Баўманскай акругі ў красавіку 1974 года таварыш Л. І. Брэжнеў сказаў:

«Гаворачы аб мастацкай творчасці, нельга не адзначыць, што за апошнія гады ў многім творах савецкай літаратуры, у кіно і тэатры быў глыбока, праўдзіва, хвалоюча паказаны неўміручы подзвіг савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне. Партыя высока ценіць такія творы. Для новых і новых пакаленняў савецкіх людзей гераізм народа, які выражаваў сусветную цывілізацыю, заўсёды будзе патрыятычным прыкладам, прыкладам мужнасці і высакароднасці».

У Пастанове ЦК КПСС «Аб рабоце па падбору і выхаванні ідэалагічных кадраў у партыйнай арганізацыі Беларусі» асабліва адзначаецца творчы ўклад пісьменнікаў рэспублікі, дзёнчаў мастацтва ў гераічны летаніс Вялікай Айчыннай вайны:

«За апошнія гады ў рэспубліцы створаны таленавітыя творы, якія раскрываюць высокія маральныя якасці савецкіх людзей, гістарычны подзвіг народаў нашай краіны ў барацьбе супраць фашысцкіх захопнікаў».

Працяг на стар. 10—14.

Праця даклада Л. Г. ЯКІМЕНКІ

Подзвіг народа адлюстраваны ў многіх творах беларускіх пісьменнікаў, творах, якія на чысціні патрыятычнага пачуцця, па сваёй мастацкай завершанасці, па напружанню думкі складаюць прыкметны набытак савецкай літаратуры. Якуб Колас, Янка Купала, Пятрусь Броўка, Максім Танк, Аркадзь Куляшоў, Кузьма Чорны, Міхась Лынькоў, Пімен Панчанка, Кандрат Крапіва, больш маладыя іх сабраты Аляксандр Адамовіч, Янка Брыль, Васіль Быкаў, Іван Мележ, Іван Навуменка, Іван Шамякін, Іван Чыгрынаў...

Мне здаецца, што можна было б спакойна прачытаць даведнік СП Беларусі, бо няма, бадай, ніводнага пісьменніка ў рэспубліцы, які не сказаў бы сваёго слова аб вайне.

І, можа, адно гэта — уражлівае сведчанне адзінства лёсаў, лёсаў народа і яго літаратуры і мастацтва.

Літаратура не мела б права называцца літаратурай, калі б яна не змагла ўвабраць у сябе, пераапрацаваць, увасобіць сацыяльна-гістарычны і маральны вопыт такой грандыёзнай падзеі ў гісторыі чалавецтва, якой была Вялікая Айчынная вайна. Чым далей мы адыходзім ад часу вайны, тым больш выразна ўяўляецца нам сусветна-гістарычнае значэнне перамогі савецкага народа над германскім фашызмам.

Цяжка знайсці ў багатай і драматычнай гісторыі чалавецтва падзею, якая магла б параўнацца з гадамі другой сусветнай вайны па размаху, па ўцягненню ў гістарычны працэс соцень мільёнаў людзей, па ўплыву гэтых падзей на наступны перыяд гісторыі чалавечай цывілізацыі. Немагчыма знайсці штосьці роўнае па грандыёзнасці, самаахвярнасці, самааданасці, жыццёвай і маральнай стойкасці, па гераізму мільёнаў, па гуманістычнай змястоўнасці подзвігу савецкага народа ў гады Вялікай Айчынай вайны.

Савецкі народ не толькі выраставаў і абараняў сябе, адставаў свой лёс, ён абараняў і выраставаў у гэтай вайне самыя святыя чалавечыя паняцці аб сацыяльнай справядлівасці, аб гонары і годнасці чалавека.

У Пастанове ЦК КПСС «Аб 30-годдзі Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчынай вайне 1941—1945 гадоў» так характарызуецца сусветна-гістарычнае значэнне подзвігу савецкага народа:

«Наша краіна стала галоўнай сілай, якая перагарнула шлях германскаму фашызму да сусветнага панавання, вынесла на сваіх плячах асноўны цяжар вайны і адыграла рашаючую ролю ў разгроме гітлераўскай Германіі, а затым і мілітарысцкай Японіі.

Перамога над фашызмам з'явілася сусветна-гістарычнай падзеяй і зрабіла найглыбейшае ўздзеянне на ўвесь ход сусветнага развіцця. Яна паказала, што сацыялізм — самая надзейная апора справы міру, дэмакратыі і сацыяльнага прагрэсу».

Трыццаць гадоў аддзяляюць нас ад пераможнага сорак пятага года. Толькі дзякуючы мэтанакіраванай і паслядоўнай палітыцы міру, якую ажыццяўляе ленинскі ЦК нашай партыі і Савецкі ўрад, мы працягваем кожную раніцу са спакойнай упэўненасцю за будучыню. Мянюцца рабочыя змены, узлятаюць пасажырскія лайнеры, дзеці ўсмішкай радасці сустракаюць нахілены над калыскай матчы твар...

І ў гэтыя святочныя дні першае наша слова — слова ўдзячнасці ленинскаму ЦК КПСС, Савецкаму ўраду, якія мужна і прадбачліва вядуць наш народ па знаходжаных дарогах у камуністычную будучыню!

Савецкая шматнацыянальная літаратура заўсёды была гераічным летапісам жыцця і барацьбы савецкага грамадства. Камуністычная партый-

насць, народнасць савецкай літаратуры вызначаюцца тымі ўнутранымі арганічнымі сувязямі, якія склаліся паміж сацыялістычным грамадствам і літаратурай, паміж мастаком і народам.

У справаздачным дакладзе ЦК XXIV з'езду КПСС так вызначана адна з важнейшых ідэйна-эстэтычных заканамернасцей развіцця савецкай літаратуры: «...чым цясней сувязь мастака з усім шматгранным жыццём савецкага народа, тым больш верны шлях да творчых дасягненняў і ўдач».

Але ці валодае літаратура, мастацтва магчымасцямі перадаць сусветна-гістарычны размах Вялікай Айчынай вайны, яе сацыяльна-гістарычнае значэнне, маральны вопыт, назапашаны чалавецтвам? Што знойдзена, што адкрыта тут савецкай літаратурай за апошнія гады?

У сваім дакладзе я не змагу закрануць усе праблемы, нават усе значныя творы савецкай літаратуры, якія напісаны ў апошні час. Я амаль зусім не буду гаварыць пра паэзію і драматургію. Мне хочацца падзяліцца з вамі некаторымі меркаваннямі ў сувязі з тэндэнцыямі, якія наменціліся з рухам літаратурнага працэсу.

Так, вядома, калі паспрабаваць ахарактарызаваць асноўны напрамак пошукаў сучаснай савецкай літаратуры, то ён будзе вызначацца напружанымі разважаннямі аб вытоках, характары і сутнасці нашай перамогі. Літаратура не можа не ўлічваць мноства сацыяльных, палітычных, духоўных фактараў, якія прывялі наш народ да перамогі. Але, уласна, на гэтае пытанне адказвала літаратура і папярэдніх дзесяцігоддзяў. За трыццаць гадоў, якія мінулі з дня нашай перамогі, створаны сотні, нават, дакладней, — больш тысячы твораў, у якіх з рознай ступенню таленту, разумення ішла разгадка таго, што некаторыя буржуазныя гісторыкі назвалі «гістарычным цудам».

Усенародны характар Вялікай Айчынай вайны вызначыў адну з істотных асаблівасцей нашай літаратуры, якая выявілася перш за ўсё ў тым, што мы называем эпічнасцю.

Сучасная буржуазная літаратура не змагла стварыць твораў аб вайне, у якіх выяўляліся б рысы эпасу. Перш за ўсё з-за сацыяльнай структуры грамадства, з-за тых асаблівых адносін, якія складаліся паміж індывідуумам і класавым буржуазным грамадствам.

Некалі Л. Талстой сказаў аб тым, што ў «Аніе Карэнінай» ён любіў «думку сямейную», а ў «Вайне і міры» — «думку народную». Думка аб народзе, як аб той сіле, якая вырашыла перамогу рускай зброі ў барацьбе з нашасцем Напалеона ў 1812 годзе, не толькі натхняла Талстого на стварэнне бліскучых карцін і сцэн, яна вызначала і маральныя ацэнкі гістарычных асоб, такіх, як Кутузаў, Аляксандр І, Напалеон, і ўсіх дзейных асоб эпохі. Напалеон цікавіў Талстого не сам па сабе, не як важны персанаж гістарычнай драмы, але і таму, у якой ступені мог ён разумець або не разумець тыя ўнутраныя законы, якія вызначалі «роевае» жыццё чалавецтва. Мера разумення і сувязі з глыбіннымі пільнямі жыцця народаў выступілі ў «Вайне і міры» адным з важнейшых крытэрыяў ацэнкі чалавека і яго ролі ў гісторыі.

Рознага роду авангардысцкія плыні ў літаратуры XX стагоддзя парывалі з народнымі асновамі творчасці. Формула, якой трымаецца Клім Самгін — герой выдатнай эпопеі М. Горькага — «чалавек свабодны, калі ён зусім адзінокі», вельмі дакладна выяўляла філасофію індывідуалізму, супроцьпастаўлення лёсу чалавека лёсу народнаму, лёсам чалавецтва. Замкнёнасць, адзінота, страх сцвярджаліся літаратурай дэкадансу ў якасці вечных законаў, якія вызначалі чалавечы быццё.

Эпас сацыялістычнага рэалізму зыходзіць з разумення глыбінных, унутраных сувязей паміж чалавекам і грамадствам, паміж сацыяльным калектывам і чалавечай асобай. Маральна-сацыялістычнага калектыву з'яўляецца самым важным фактарам, які ўплывае на ўчынкi і дзеянні чалавечай асобы. Гераічны, гуманістычны пачатак у мастацтве немагчымы без асэнсавання калектыўнасці, масавасці гістарычнага працэсу, без разумення пачуцця абавязку і гістарычнай адказнасці. Напамню выдатнае выказванне Леніна аб прыродзе гераізму:

«Ва ўсякай вайне перамога ў канчатковым выніку абумоўліваецца станам духу тых мас, якія на полі бітвы праліваюць сваю кроў. Перакананне ў справядлівасці вайны, усведамленне неабходнасці ахвяраваць сваім жыццём для карысці сваіх братоў узімае дух салдат і прымушае іх пераносіць нечуваныя цяжкасці».

Эпічны твор імкнецца да паўнаты адлюстравання жыцця. У эпопеі не можа быць празмернай цікавасці да ўсіх бакоў чалавечага быцця. Стаўка галоўнакамандуючага і сялянскай хата ў гэтым сэнсе розназначныя аб'екты адлюстравання. Што важней, што значней, што цікавей — такое пытанне не стаіць перад пісьменнікам, які паставіў сваёй мэтай адлюстраванне народнага лёсу. Але эпічная ідэя, якая пакладзена ў аснову мастацкага твора, не можа вызначацца ахопам гістарычных падзей ці колькасцю дзейных асоб, яна вызначае «ўзровень» разумення і характар адлюстравання.

Калі гаварыць аб сучаснай савецкай літаратуры, якая звернута да падзей Вялікай Айчынай вайны, дык эпічная ідэя для мяне найбольш поўна выявілася ў творах, напісаных яшчэ ў перыяд самой вайны. У раздзеле з рамана М. Шолохава «Яны змагаліся за Радзіму» і ў паэме А. Твардоўскага «Васілій Цёркін», менавіта ў гэтых творах, «думка народная» атрымлівала, знаходзіла выразную мастацкую структуру. Мастацкія адкрыцці Шолохава і Твардоўскага ў той ці іншай ступені аказалі ўплыў на характар усёго наступнага літаратурнага працэсу.

Да гэтых твораў не зводзіцца ўся шматграннасць літаратурных з'яў, шматграннасць традыцый, якія набыты нашай літаратурай, але па глыбіні сувязей са спрадвечна народным гэтыя творы, безумоўна, найбольш значныя ў гісторыі нашай літаратуры. Калі мы пры гэтым яшчэ прыгадаем «Дом ля дарогі» А. Твардоўскага з яго пранізлівым лірызмам, болей глыбінёй спачування і разумення, ці трагічную фрэнкы, напоўненую ўнутранай дынамікай і напружанасцю — «Лёс чалавека» М. Шолохава (з'яву значна больш позняга часу), то для нас працягнецца той вільях народнасці і партыйнасці, па якому так паспяхова рухалася наша літаратура.

Сусветна-гістарычны характар Вялікай Айчынай вайны усведамляўся ўжо яе ўдзельнікамі. «Бура» І. Эрэбурга была ледзь што не першай спрабай выказаць у мастацтве сусветны характар падзей Вялікай Айчынай вайны, якія толькі што адбыліся, іх маральна-палітычнае значэнне.

Рысы эпасу выразна праступаюць у раманах А. Фадзеева «Маладая гвардыя» і М. Бубённава «Белая бярэза», у «Вялікай радні» М. Стэльмаха і «Сцяганосцах» А. Ганчара, «Мінскім напрамку» І. Мележа і «Салдатах» М. Аляксева, у «Веканомных днях» М. Лынькова, у раманах Э. Казакевіча «Вясна на Одэры», у многіх творах, што пісаліся ў другой палове саракавых — пачатку пяцідзесятых гадоў. Гісторыкі савецкай літаратуры адзначаюць канец пяцідзесятых гадоў, як адзін з тых важнейшых перыядаў, якія вызначылі новы характар літаратурнага руху.

«Лёс чалавека» М. Шолохава

(1956) пачынаў новы этап руху. Ён вызначаецца не толькі тым, што пісьменнікі старэйшага пакалення, вяртаючыся да тэмы вайны, пішучь шэраг значных твораў.

Узнікаюць некаторыя істотна новыя аспекты ў трактоўцы сацыялістычнага гуманізму, у канцэпцыі абставін і чалавека.

Маюцца на ўвазе не толькі творы К. Федзіна, К. Сіманава, Б. Палявога, Э. Казакевіча, В. Кажэўнікава, В. Панавай, С. Злобіна, В. Закрукіна, М. Грыбачова, Я. Брыля, Л. Пярвайскага, К. Лордкіпанідзе і іншых. Своеасаблівае гэтаму перыяду надае і з'яўленне твораў тых пісьменнікаў, якія ў гады вайны былі салдатамі, ваявалі і не думалі, не ведалі не толькі аб тым, ці будучь яны пісаць, але і ці будучь яны жыць. Гэта пра іх сказаў у свой час С. Гудзенка:

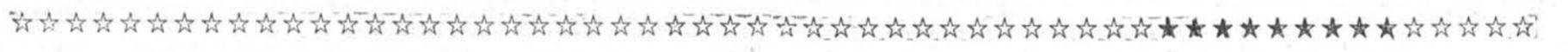
Когда ідэш в снегу по полю,
О битвах не готовишь повесть.

Ф. Абрамаў, В. Астаф'еў, А. Ананьёў, Ю. Бондараў, Г. Бакланаў, В. Багамолаў, В. Быкаў, М. Гадэнка, М. Еўдакімаў, В. Кожухава, С. Баруздын, Ю. Ганчароў, Я. Носаў, Я. Вараб'еў, А. Адамовіч і многія іншыя ўнеслі ў літаратуру вопыт свайго пакалення. Здарылася так, што пакаленне вайна прызаклаў (калі ўмоўна яго называць так) прыйшло ў літаратуру пазней пазтаў. Голас гэтага пакалення спачатку прагучаў у паэзіі. М. Луканін, С. Нараўчатаў, А. Недагонаў, М. Дудзін, С. Арлоў, Ю. Друціна, В. Жукаў, С. Гудзенка, М. Карым, А. Межыраў, М. Максімаў, Я. Вінакураў, П. Варанько, К. Ваншэнін, Д. Кавалёў, Г. Пажалян, Б. Слуцкі, М. Старшынаў, Т. Эрліф, У. Карпека, З. Нуры — вось некаторыя з тых пазтаў, для якіх вайна шмат у чым вызначыла ўсё іхняе наступнае творчае жыццё.

Атрымалася дзіўная з'ява — гэтае пакаленне спачатку ў паэзіі выказала пачуцці чалавека, які спазнаў жорсткае аблічча вайны, які ўпэўнены ў праваце сваіх ідэалаў, які спазнаў радасць перамогі. У прозе гэтае пакаленне загаварыла значна пазней. Яно прынесла ў літаратуру той пафас дакладнасці, пераканаўчай праўды кожнага слова, кожнага ўчынку, тое сцвярджанне асобы, яе значнасці ў падзеях сусветнай вайны, якое шмат у чым вызначыла ідэйна-маральны пафас усіх шуканняў літаратуры таго перыяду. У «падтэксе» яна несла і палемічны пафас, пацверджаны асабістым вопытам: я гэта ведаю, я гэта бачыў, я гэта перажыў. І тады, калі аўтар «аб'ектываваўся», пераўвасабляўся ў капітана Новікава («Апошнія залпы» Ю. Бондарава), ці лейтэнанта Матавілава («Пядзя зямлі» Г. Бакланава), лейтэнанта Арцохова («Лейтэнант Арцохов» С. Круціліна), ці выступіў ад першай асобы («Паўтарэнне пройдзенага» С. Баруздына, «Зоркапад» і «Дзесьці грывіць вайна» В. Астаф'ева, «Зазімак» М. Гадэнка, «Адзін з нас» В. Раслякова), усё роўна гэтае пацвярджанне «біяграфій» выступала як важная рыса мастацкага зместу і паэтычнай структуры.

Гераічная інтанацыя, прытоеная патэтыка абавязкаў, пераадоленне трагізму сітуацый, абпальваючая праўда псіхалагічных перажыванняў, быт вайны ва ўсіх яго рэаліях, накіраванасць да праўды надавалі творам гэтага пакалення салдат-пісьменнікаў асаблівыя рысы. Яны адкрывалі маральную біяграфію маладога чалавека, які праходзіў на вайне цяжкую школу жыцця, перад тварам смерці правяраў шматлікія сацыяльныя і маральныя каштоўнасці.

Мне здаецца, што каштоўнасць гэтых кніг была не толькі ў дакладнасці, амаль дакументальнасці іх, не толькі ў «канфліктнасці» сітуацый і палажэнняў, а перш за ўсё ў вылучэнні праблем асобы, аголенасці маральнай

проблематын, імкненні асэнсоўваць гістарычнасць часу.

Літаратура адказвала на адно з важнейшых патрабаванняў часу. У справядным дакладзе ЦК XXIV з'езду КПСС гаварылася: «Вялікую справу — будаўніцтва камунізму немагчыма рухаць без усебаковага развіцця самога чалавека».

Толькі дзякуючы гэтаму творы, якія пішучца аўтарамі франтавога пакалення, калі ў літаратуры можна карыстацца такім тэрмінам, сталі вельмі важным фактарам агульнага працэсу.

Валеры Дзяменцеў у сваёй кнізе «Вогненны мост», прысвечанай творчасці паэтаў-франтавікоў, адзначаў: «Наша пасляваенная літаратура набыла свае характэрныя рысы, стала такая якая яна ёсць, менавіта дзякуючы творчасці літаратараў, што прайшлі праз вогненны смерч ваенных гадоў, узмушнелі маральна і духоўна ў час ваеннага ліхалецця».

Літаратура развіваецца, здваючы ўздзеянне шматлікіх фактараў. Адно з іх вызначаюць літаратурнай традыцыяй, іншыя — творчым узаемадзеяннем і ўзаемаўплывам ва ўмовах аднаго працэсу.

Так, напрыклад, мне здаецца, што раманы К. Сіманавы «Жывыя і мёртвыя» (1959), «Салдатамі не нараджаюцца» (1964), «Апошнія лета» (1970) ствараліся не толькі на аснове ўнутранай патрэбы самога Сіманавы паказаць выпыт ваіны, вопыт часу, але і ў нейкай ступені на іх напісанне акавала ўплыў літаратура больш маладога пакалення.

Творчае саборніцтва не ёсць нешта прынесенае, яно ў самім характары літаратурнага працэсу. Раманы К. Сіманавы на заслугах высока ацэнены, аб іх існуе вялікая літаратура. Парознаму вызначаюць жанравую выпроду раманаў К. Сіманавы. Адно гавораць аб цыкле раманаў, аб хранікальнасці як важным прыкметам іх мастацкай структуры, указваючы на тое, што раманы Сіманавы звернуты да вызначальных падзей Вялікай Айчыннай ваіны, 1941 год — пачатак ваіны і абарона Масквы, 1942 год — Сталінградская бітва, 1944 год — разгром фашысцкіх войск у Беларусі. Сам К. Сіманавы ў прадмове да асобнага выдання сваёй трылогіі «Жывыя і мёртвыя» заяўляе: «Завяршыўшы гэты расказ, я разглядаю яго цяпер як адзін раман у трох кнігах».

Цікавае Сіманавы накіравана перш за ўсё на спазнанне стратэгіі ваіны ў многіх яе аспектах, пачынаючы з хваравіта пяхучага — чаму мы панеслі такія страцы ў пачатковы перыяд ваіны, — і канчаючы развагамі над новым узроўнем стратэгічнага мыслення і воінскага ўмення Савецкай Арміі, якія так ярка праявіліся ў бітве за вызваленне Беларусі. Калі вы ўспамінаеце шмат асоб, палажэнняў, сітуацый, у якіх аказваюцца героі ў пераломныя рашаючыя моманты ваіны, бачыце ваіну ў яе трагізме, у яе героіцы — вы бачыце размах народнага подзвігу.

К. Сіманавы правёў нас не толькі дарогамі ваіны. Адна з самых ураж-

лівых мясцін рамана — расказ аб паездцы Тані Аўсянікавай у тылавы Ташкент, аб тых, хто не шкадуе сябе, у холадзе, голадзе, нястачы даваў зброю фронту. К. Сіманавы дасягае глыбокай псіхалагічнай праўды, у такіх, напрыклад, сценах, як смерць жонкі Сярпіліна, у адлюстраванні адносінаў Сярпіліна і яго сына... Ён умее ўзнавіць запамінальны характары нават эпізодычных асоб.

У той жа час у трылогіі К. Сіманавы, якая ўвабрала настолькі значны змест, узнавіла цэлую эпоху ў лёсе народа, мне не хапае часам таго, што я назваў бы «самарухам» характараў.

Адсутнасць унутранай эвалюцыі, «самаруху» характару можа быць непрыкметна ў аповесці ці невялікім рамане, але на шырокім полі эпапеі, дзе праходзяць гады, адны падзеі змяняюць іншыя, адсутнасць глыбокіх змен у надыходзе да жыцця, у асэнсаванні рэчаіснасці героямі ўжо можа павярнуцца недахопам. Мне здаецца, што менавіта гэтая адсутнасць унутранага развіцця, эвалюцыі ў такіх значных і моцных характарах, як Сінцоў і Сярпілін, якія шмат у чым вызначаюць ідэю твора Сіманавы, і ствараюць пэўнае пачуццё няпоўнасці ў выкананні шырокай задумы, асабліва прыкметна ў апошнім рамане трылогіі.

Вядома ж, перад пісьменнікам, які звярнуўся да значных падзей Вялікай Айчыннай ваіны, стаіць праблема гістарычнай праўды. Для кожнага вядома, што гістарычная праўда вызначаецца шматлікімі фактарамі. Яна ўключае ў сябе і тое, што можна назваць як агульны погляд, здольнасць ахапіць усю карціну таго, што адбываецца, і ўменне адрозніваць вызначальныя тэндэнцыі, заканамернасці, уменне працягнуць тыя нябачныя ніці, што звязваюць для сучаснага чытача мінулае і сённяшняе.

У многіх пісьменнікаў, што прайшлі ў літаратуру з ваіны, доўгі час падзеі, сведкам і ўдзельнікам якіх яны былі, нярэдка выступалі ў сваім самадэдуцкім значэнні, дакладней сказаць, трагізм самой падзеі засланяў калі-нікала сутнасць таго, што адбывалася ў маштабах арміі і франтоў.

Але можа здарыцца і іншае, калі тое, што адбывалася ў маштабах арміі і франтоў, засланяе сабой лёсы тых, хто ўрэшце вырашаў поспех усяго задуманага і падрыхтаванага.

Раман Ю. Бондаравы «Гарачы снег», у прыватнасці, характэрны і тым, што пісьменнік здолеў арганічна злучыць у адным адлюстраванні і камандны пункт арміі, дывізіі, і той вогненны рубяж, на якім сустрэлі танкі Манштэйна лейтэнант Кузняцоў і яго таварышы, здолеў узнавіць абставіны жорсткай бітвы і ў іх «снюмінутном» і іх гістарычным значэнні, паказаць людзей, якія здолелі выстаяць у неверагодна цяжкіх умовах, пераадолець самую смерць.

За апошнія гады з'явілася нямала твораў, пераважна цікавае якіх накіравана не толькі на паказ тых ці іншых падзей ваіны, але і на адлюстраванне тых гістарычных асоб, што былі вылучаны на авансцэну сусветнай гісторыі.

Першае пытанне, якое крытыка па-

вінна паставіць перад пісьменнікам, заключаецца, мабыць, у тым колькі апраўдана, неабходна ўвядзенне ў мастацкі твор тых ці іншых гістарычных асоб. Тут не можа быць гатовых адказаў. Адна тэндэнцыя, як мне здаецца, адлюстравана ў рамане К. Сіманавы «Жывыя і мёртвыя» і Ю. Бондаравы «Гарачы снег». Так, напрыклад, у рамане Ю. Бондаравы на месцы выдуманнага генерала Бяссонава быў зусім рэальны палкаводзец, не выдуманы, а рэальны, але Бондаравы, як мастак, вырашыў не звязваць сябе неабходнасцю дакладнага следавання характару рэальнага камандуючага арміяй.

У «Вытоках» Г. Канавалава, у «Блакадзе» А. Чакоўскага, у «Вайне» І. Стаднюка, у «Кузнецкім мосце» С. Дангулава героямі становяцца не толькі гістарычныя падзеі, але і зусім рэальныя гістарычныя асобы, многія з якіх жывыя цяпер і наўрад ці ахвотна згодзяцца выступіць пад сваімі імёнамі без рэальнай адпаведнасці таму, што яны разумеюць пад сваім характарам, без рэальных судносін да таго, што яны думалі і рабілі ў той час, пра які расказвае пісьменнік. Свабода пісьменніка ў адносінах сваіх герояў тут абмежавана даволі жорсткімі рамкамі і ўмовамі. Пра многія з іх гаварыў А. Чакоўскі ў той гутарцы, якая была надрукавана ў 1973 годзе ў часопісе «Вопросы литературы» (№ 8).

У велічым эпічным палатне А. Чакоўскага «Блакада» значнае, цікавае адлюстраванне гістарычных асоб і сапраўдных падзей Вялікай Айчыннай ваіны. Ці адбываюцца яны ў Крамлі, у асаджаным Ленінградзе, пад Волхам, ці ў стаўцы вярхоўнага камандавання фашысцкіх войск, ці ў рэзідэнцыі Гітлера, сцэны і карціны гэтых падзей моцныя і ўражваюць менавіта тады, калі А. Чакоўскі прытрымліваецца амаль «летапіснай» строгасці і дакументаванасці расказу. Перагаворы Сталіна з Гарыманам і Бівербрукам, якія прадстаўлялі ЗША і Англію, у адзін з найцяжэйшых перыядаў ваіны, калі фашысты рваліся да Масквы, драматычна напружаныя менавіта таму, што пісьменніку ўдалося знайсці такія мастацкія рашэнні, якія дазваляюць нам выразна ўявіць увесь трагізм бітваў, што разгарнуліся, прарывы нямецкіх танкаў і дывізіі, нарастаючую пагрозу Маскве і ў той жа час бачыць дыпламатычную «гульню», якую імкнуліся весці саюзнікі ў гэтыя найцяжэйшыя дні. У сутыкненні характараў, у драматызме сітуацый угадваюцца часам глыбіні, якія хваляюць наву фантазію. І калі не заўсёды згаджаецца з тым, як «прачытае» А. Чакоўскі псіхалагічныя матывы дзеянняў і ўчынкаў тых ці іншых гістарычных асоб, усё ж вялікі гістарычны матэрыял, напружаная аўтарская думка, якая шукае адказу на вельмі вострыя пытанні часу, выклікаюць удзячную цікавае чытачоў.

Пафас гераічнага пранізвае лепшыя старонкі рамана, што праўдзіва апавядае аб трагічных днях абароны Ленінграда, аб мужнасці яго абаронцаў, аб тых выпрабаваннях, якія вы-

палі на яго долю. Менш значныя, а часам і не абавязковыя, сцэны асабістых узаемаадносін некаторых герояў.

Вядома ж, мне па-чытальніцку цікава — ці дакладна, ці адпаведна рэальным абставінам паказаны, напрыклад, А. Чакоўскім, С. Дангулавым, І. Стаднюком Сталін, Жукаў, Шапашнікаў, Молатаў і многія іншыя асобы, якія адыгралі пэўную ролю ў гістарычных падзеях. Аднак яшчэ важней, як пісьменнік растлумачвае мне тыя ці іншыя дзеянні і ўчыны сваіх герояў, на якую глыбіню «прачытаны» гэтыя характары. Характар, мастацкі вобраз — важнейшы крытэрыі, якім правяраецца праўда, дакладнасць таго, што ўзнаўляецца.

Ідэалізаваны паказ гістарычных асоб, якія б знакі адрознення яны б ні насілі, якія б пасты ні займалі, ці прыбліжэнне ролі тых, хто аказваў прыкметнае ўздзеянне на характар і накіраванасць гістарычнага працэсу, заўсёды непрыемныя, таму што тут вельмі вядома праглядаецца прадэзятасць аўтарскай пазіцыі.

Літаратура не можа ператварыцца ў публіцыстыку ці гістарычны нарыс. Для Талстога-мастака аднолькава былі падсудны Напалеон, Аляксандр, П'ер Бязухаў і рускі мужык Платон Каратаеў, таму што ён шукаў адказ не на тыя пытанні, якія мае працаздаваць сабе гісторык, ён шукаў адказ на нешта больш унутранае, прымаванае — аб вытоках маральнага духу, аб сутнасці жыцця, аб значэнні чалавечых намаганняў у грандыёзным гістарычным руху. Ва ўсіх яго роздумках праявілася магутная творчая асоба, якая ні перад чым, ні перад кім не схіляла сваёй галавы. Служыў ён аднаму: святой і бескампраміснай праўдзе, праўдзе, якую ён не хацеў, не мог утаіць ні замоўчваннем, ні прыхаваннем.

Глыбокае разуменне гістарычных падзей ваіны знаходзіцца ў прамой залежнасці ад мастацкай сілы, з якой выписаны характары, якія існуюць у сапраўднасці, ці выдуманы пісьменнікам.

Марк у свой час заклікаў да паказу рэальных гістарычных асоб, якія сталі на чале руху, «суровымі рэмбрантаўскімі фарбамі ва ўсёй сваёй жыццёвай праўдзе. Ва ўсіх існуючых апісаннях гэтыя асобы ніколі не паказваюцца ў іх рэальным, а толькі ў афіцыйным выглядзе, з натуральна нагах і з арэолам вакол галавы. У гэтых захопленых пераўтворных рафаэлёўскіх партрэтах прападае ўся праўдзівае паказу».

У апошнія гады ўсё больш прыкметна імкненне літаратуры да паглыблення нашых уяўленняў аб значэнні Вялікай Айчыннай ваіны ў сацыяльным і духоўным жыцці чалавецтва.

Ідзе працэс нашырэння плацдарма паказу, прыцягнення ў арбіту мастацкай увагі падзей сусветнай гісторыі, гістарычных асоб, якія адыгралі значную ролю ў гады другой сусветнай ваіны.

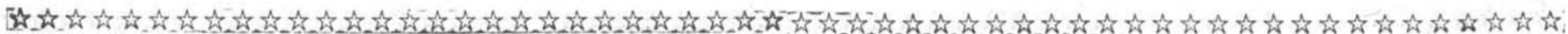
Разам з тым, прыкметна ўзрос пафас пазнання самых складаных абставін і чалавечых лёсаў, паглыбленне ў

В. Озераў і А. Сафронаў.

І. Шамкін і С. Ханзджан.

Інтернацыянальны пафас савецкай літаратуры ўзнікае на падставе глыбокай гістарычнай свядомасці, пераемнасці гуманістычнай традыцыі, разумення тых гранітных асноў, якія стварылі новую гістарычную еднасць — савецкі народ. У гэтым сэнсе вопыт нашай літаратуры аб Айчынай вайне прасвятляе мэты будучага, памагае ствараць сучаснае.

Дастаткова нагадаць аб такіх творах, як «Доктар Вера» Б. Палявога, «Суровае поле» А. Калініна, «Чэрвень» Алега Смірнова, «Крок, крок, яшчэ крок...» М. Грыбачова, «Дзікі мёд» Л. Первамайскага, «Дума пра цябе» М. Стэльмаха, амаль усе творы В. Быкава, з драматургіі прыгадваецца «Барабаншчыца» Афанасія Салыніскага...

Адзін з цудоўных маральных урокаў, што вынікаюць з тых сітуацый, у якія пастаўлены героі многіх твораў савецкай літаратуры, заключаецца ў абумоўленасці і непазбежнасці пэўных рашэнняў.

Літаратура сацыялістычнага рэалізму выходзіць з мноства фактараў, якія вызначаюць у канчатковым выніку рашэнне або той ці іншы выбар. Яна не адмаўляе самой магчымасці выбару. Але ў выбары, калі ён зроблены, на першы план выступае тое, што можа быць вызначана як глыбокая гістарычная свядомасць, ці дакладней — ідэйная перакананасць чалавека. Істынны супрацьстаяць перакананасць і свядомасць, страху — мужнасць пераадолення...

Калі ўспамінаеш, напрыклад, «Лёс чалавека» М. Шолахава, лёс Андрэя Сакалова, то бачыш абумоўленасць рашэнняў усім вопытам практычнага жыцця. Вопытам чалавека сацыялізму.

Даследаванне сутнасці чалавечых учынкаў у апавесці В. Быкава «Сотнікаў», гісторыя Сотнікава і Рыбака тым і значныя, тым і цікавыя, што яны сцвярджаюць ідэйную мэтанакіраванасць, глыбокую свядомасць як адзін з важнейшых фактараў, якія вызначаюць чалавечыя паводзіны.

В. Быкаў, праіраваўшы ў глыбіню свядомасці, у здавалася б, самае «тайнае тайных», паказвае, што істынны захаванні жыцця, істынны страху-бясцельны, калі чалавек свята верыць, калі ідэйнасць становіцца безумоўным маральным абавязкам. Сумленне Сотнікава — сумленне камуніста, гуманізм яго, любоў да людзей — важнейшая сутнасць характару.

Мужнасць і самаадданасць герояў савецкай літаратуры ёсць вынік усвядомленага выбару, вернасці мэце, разумення калектыўнай далучанасці да лёсу народа. Яна — перамога ідэйнасці ў самым глыбінным значэнні гэтага паняцця.

Чалавек у канцэпцыі савецкай літаратуры — сапраўды **герачны** чалавек, які сфарміраваўся сацыялістычным грамадствам, яго ідэямі і імкненнямі.

Аляксей Марэсеў — герой рамана В. Палявога «Аповесці аб сапраўдным чалавеку» выжывае, выстаўляе перамог не толькі ў сілу пэўных уласцівасцей сваёй асобы, але і таму, што побач з ім былі людзі, якія выраставалі, падтрымалі, умацавалі ў ім веру.

Не выпадкова ў многіх творах савецкай літаратуры, у тых творах, у якіх увага засяроджана на маральным, выхаваўчым баку, побач з героем на значнасці, на сіле характару нярэдка становіцца той, каго можна назваць выхавацелем.

У «Аповесці аб сапраўдным чалавеку» — гэта камісар Вараб'ёў, у «Зялёным промні» Леаніда Собалева — боцман Хазаў, у «Людзях з чыстым сумленнем» Пятра Вяршыгары — камісар Руднеў, у «Спутніках» В. Пановай — камісар Данілаў...

Таі чалавек аказваў звычайна рашаючае ўздзеянне на героя перш за ўсё сваім асабістым прыкладам, у ім найбольш поўна ўвасабляўся этычны ідэал, нябачны кодэкс жыццёвых паводзін чалавека «з чыстым сумленнем», «сапраўднага чалавека».

Словы камісар, камуніст — часта словы-сінонімы.

Бадай, няма ніводнага твора аб Вялікай Айчынай вайне, у якім не былі б паказаны камуністы. І не толькі таму, што к канцу Вялікай Айчынай вайны ў арміі знаходзілася каля трох мільёнаў камуністаў. Лепшыя чалавечыя якасці ўвасоблены ў характарах камуністаў. Падзвіг і камуністычная ідэйнасць былі вынікам і прычынай і ў жыцці рабочага Каралёва з «Блакады» А. Чакоўскага, і генерала Сярпіліна з трылогіі К. Сіманова, і Сотнікава з аднайменнай апавесці В. Быкава, і капітана Новікава з «Апошніх запытаў» Ю. Бондарова, і падзвіжніка — сакратара сельскага райкома з «Вярбы неплакучай» М. Аляксеева і маладога афіцэра Мікалая Плузнікава з рамана Барыса Васільева «У спісах не значыцца...». А прыгадайце гісторыю партыйнага білета Сінцова з «Жывых і мёртвых» К. Сіманова — гэтую паэму вернасці і сумлення, незапламёнай годнасці...

Разважаючы аб лёсах народных, наша літаратура разважае аб партыі. Камуністычная партыя — у лёсе кожнага з нас. «Камуністы, наперад!» Гэта вымаўлялася тады, калі патрабавалася ісці пад жорсткім агнём. У гэтым закліку — мужнасць адказнасці. Ен на сцягах нашай сусветна-гістарычнай перамогі!

Адказваючы на пытанне аб тым, чым абумоўлены паводзіны чалавека на вайне ў самых драматычных абставінах, пісьменнікі нярэдка вылучаюць сацыяльны класавы пачатак. Усвядомленае пачуццё сваёй прыналежнасці да рабочага класа вызначаюць паводзіны Пятра Рабініна, героя аднайменнай апавесці В. Кажэўнікава, патомнага маскоўскага рабочага Пятра Гарчакова з рамана Г. Бярозкі «Дом настаўніка», Круніных у рамана «Выток» Гр. Канавалава...

Ды, зрэшты, калі гаворыць дакладнымі сацыяльнымі формуламі, то і Лапахін з рамана М. Шолахава «Яны змагаліся за Радзіму», і Андрэй Сакалоў з апавядання «Лёс чалавека» — рабочыя людзі, яны з таго асяроддзя, якое аказвала і аказвае рашаючы ўплыў на быццё і мараль савецкага грамадства.

Аб шырыні і глыбіні мастацкага бачання, аб шматгранных праявах гуманізму нашай літаратуры добра сказаў А. Бачароў, аўтар сур'ёзнай працы «Чалавек і вайна»: «...наша літаратура... заклікаючы дабіцца перамогі ў што б там ні было, змагалася за поспехі, якія дасягаюцца цанюю найменшых страт; навуваючы «навуцы нянавісці», адмаўляла бласэнсавую, непатрэбную жорсткасць».

Героі савецкай літаратуры, якія апынуліся ў асаблівых умовах, у найцяжэйшых умовах непрымірымай барацьбы, заўсёды ўсведамлялі тую маральную грань, якая аддзяляла рэвалюцыйную неабходнасць ад жорсткасці.

Часцей за ўсё абставіны партызанскай або падпольнай барацьбы стваралі сітуацыі, якія патрабавалі рашэнняў на грані жорсткасці. На грані дазволенага і недазволенага ў звычайных умовах. Некаторыя з такога роду абставін паказаны ў «Партызанах» і «Хатынскай апавесці» А. Адамовіча, у апавесці П. Ніліна «Праз могілкі», у апавесках В. Казачэні, у партызанскіх цыклах Ю. Збанацкага, Д. Мядзведзева і інш.

У рашэннях, якія прымалі героі, заўсёды быў момант маральнага выпрабавання, праверка маральных прынцыпаў умовамі бескампраміснай барацьбы.

Вялікі поспех, нават маленькая перамога аплочвалася на вайне крывёю, але колькасць ахвяр залежыла ад многіх умоў, некаторыя з іх можна было, неабходна было прадбачыць і прадугледзець. Не выпадкова героі раманаў К. Сіманова генерал Сярпіліні так многа і трудна разважае над гэтымі пытаннямі.

А ўспомнім генерала Бяссонава з «Гарачага снегу» Ю. Бондарова, яго слёзы на полі бітвы.

У многіх мемуарах нашых праслаўленых палкаводцаў раскажваецца аб тым, якім маральна-неабходным пры планаванні ваенных аперацый усведамлялася пытанне **аб цане перамогі**.

Гэтыя пытанні павінны былі стаяць не толькі перад тымі, хто прымаў рашэнні.

Але дзе ў мастацтве тая грань, якая дазваляе пісьменніку раскажваць аб жорсткай справе вайны, аб вымушаных абставінамі рашэннях, без страці маральнага пачуцця!

Выключныя абставіны, у якіх дзейнічалі разведчыкі ў глыбокім вярочным тыле. У раманах і апавесках В. Кажэўнікава, В. Казачэні, В. Ардамацкага, Д. Мядзведзева, Я. Вараб'ёва і многіх іншых з рознай сілай мастацкай глыбіні была паказана праца людзей, якія аказваліся нярэдка ў адзіноцтве перад неабходнасцю самых складаных маральных рашэнняў.

Мастацтва — заўсёды роздум аб чалавеку, аб свеце, у якім ён жыве.

Даследчыкі сучаснай савецкай літаратуры не раз адзначалі адну з самых важных тэндэнцый, якую Л. Лёнаў у адным са сваіх выступленняў вызначыў, як «павышэнне мысліцельнай напружкі».

Думка, ідэя заўсёды былі выражэннем меры і паўнаты разумення часу, чалавека. Сучасная літаратура ўсё больш становіцца літаратурай, якая разважае. Гэтае сцвярджэнне стала ўжо свосабытвым агульным месцам у крытычных артыкулах. Безумоўна, пры гэтым маецца на ўвазе не тая ўяўная філасафічнасць, якая нярэдка зводзіцца да досыць плоскіх аўтарскіх разваг, а тая думка, якая здольна аналізаваць, якая прымушае з увагай унікаць у мастацкі твор, каб разам з аўтарам шукаць і верыць.

Літаратура апошніх гадоў нярэдка звяртаецца да карзінных праблем чалавечага быцця: выбар і яго вынікі, непрымірымасць і спагада, эмоцыі і розум... ✓

Уплыў часу на літаратуру заўсёды выяўляецца ў думка складаных формах, не заўсёды адразу адшукваюцца прычыны і вынікі. Для нас несумненна, што ў сучасных пошуках у руху нашай літаратуры, якая раскажвае аб далёкіх ужо гадах Вялікай Айчынай вайны, многія матывы народжаны сённяшнім днём.

Тут ёсць яшчэ адзін немалаважны маральны фактар. Аб вайне ў большасці пішуць не проста сведкі, а непасрэдна яе ўдзельнікі. Мы раскажваем аб тым, што бачылі, што ведалі, чым захапляліся і ганарыліся, над чым мучыліся, ад чаго пакуталі, нашым дзеям. Перад намі вочы сёноў і дачок, чыстыя юнацкія вочы, яны не даруюць нам ні лжы, ні ўтайкі.

У партыйных дакументах апошняга часу настойліва гаворыцца аб усё ўзрастаючай выхаваўчай ролі літаратуры і мастацтва. Давер партыі да многага абавязвае, сапраўдным выхавацелем можа быць толькі сапраўдная літаратура, тая літаратура, якая думае аб сусвецце і чалавеку, літаратура, якую натхняюць ідэі сацыяльнай справядлівасці і камуністычнай перабудовы свету.

Добра сказаў Віктар Астаф'ёў у новых раздзелах сваёй моцнай праўдзівай кнігі «Апошні паклон»: «Мы так многа знішчылі зла, што маем права верыць, што на зямлі яго больш не засталася».

Даследаванні псіхалогіі сучаснага чалавека, якія робяць на захадзе тэраг псіхалагаў і сацыёлагаў, сведчаць аб пашырэнні так званай «Зоны эмацыянальнай пасіўнасці».

Глобальнае нібыта саступае лакальнаму. Грамадскія патрасенні адступаюць перад сямейнымі.

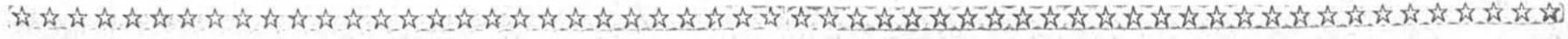
Тут не месца зараз абмяркоўваць гэтыя вывады, але відавочна, што ў іх адлюстроўваюцца некаторыя істотныя тэндэнцыі развіцця чалавека ў сучасным буржуазным грамадстве.

У зале пасяджэнняў.

А. Манаёнаў, М. Дзялец, М. Танин, Р. Мачульскі.

Праця і даклада Л. Г. ЯКІМЕНКІ

Літаратура аб Вялікай Айчыннай вайне дае нам вобраз чалавека, які жыве трыгогамі, надзеямі і лёсам усяго свету, чалавека, чыё жыццё, эмоцыі, сацыяльны і грамадскія, кожны крок гэтага чалавека вызначае лёсам яго народа. Ужо адным гэтым наша літаратура — выхавальца у самым поўным значэнні гэтага слова.

Калі чытаеш, здавалася б, такую простую гісторыю, расказаную В. Быкавым у яго апошняй апавесці «Воўчая зграя», гісторыю аб тым, як было выратавана чалавечыя жыццё, маленькі камячок, які яшчэ не ведае, у якім свеце яму жыць, міжволі думаеш аб велічы і гераізме.

Колькі разоў перад Леўчуком была магчымасць выратавацца, але ўсякі раз ён выбіраў тое, што было спалучана з найбольшай рызыкай для яго, таму што ён думаў не толькі аб сабе, а аб тых, хто ішоў побач з ім. Ніяк і мужнасць, любоў і спагада правялі яго праз самыя цяжкія выпрабаванні, герой В. Быкава аказваўся вышэй абставін, падпарадкаваў іх сабе неверагоднымі намаганнямі.

М. Стэльмах, Д. Кугульцінаў і А. Махейна.

Крытыка ўжо гаварыла аб «прычэобразнасці» многіх апавесцей В. Быкава. Легенда, міф, прытча нярэдка ўваходзяць у структуру твораў аб вайне, надаючы ім асаблівую насычанасць і гучанне.

Імкненне да паэтычнай сімволікі акрэслена праследжваецца ў «Мацярынскім полі» Ч. Айтматава: у трагічным абліччы маці Талганай, якая размаўляе з «Зямлёю», з тымі, хто быў і хто ёсць, лёс тысяч і тысяч нашых мацяроў.

«Пастух і пастушка» В. Астаф'ева. Стары і старая, мёртвыя, загубленыя вайной. І ў канцы — на магільні юнага лейтэнанта любімая ім жанчына, якая праз столькі гадоў адшукала дарагуя магілу...

Марко Вялмерны ў «Праўдзе і крыўдзе» Міхаіла Стэльмаха, «Славецнік» В. Закруткіна... У апавесці У. Цендракова «Тры мяшкі засмечанай пшаніцы» ўсё асветлена, усё саргэта бескарыслівацю подзвігу, выкароднасцю, самаадданасцю сапраўдных камуністаў. «Утопія» Кампанелы — кніга, якую возіць з сабою малады камуніст Жэнька Тулупаў — чыстая душа, — становіцца паэтычным сімвалам веры, накіраванай у будучыню... Людзі, аб якіх расказвае пісьменнік з такой натуральнасцю ўчынкаў і праўдай драматычных абставін, аказваюцца вышэй сваіх пакут. Усё, што магло, нават больш таго, што магло яны аддаць фронту, аддалі Перамоце.

Рэальнасць вайны ў гэтых творах не адсунута, яна ўваходзіць у свядомасць, падмацаваўшы паэтычнай сімвалічнасцю, абагуленую карціну лёсаў чалавека.

Што прыводзіць чалавека да велічы і да яго падзення? З якіх учынкаў складаецца лёс? Гэтыя пытанні народжаны не другараднымі маральнымі пошукамі, яны выцякаюць з тых сітуацый, у якіх можа апынуцца і аказваецца чалавек на вайне, і гэтыя ж пытанні ўстаюць перад усякім чалавекам, які хоць раз пажадаў бы сумленна задумацца аб сваім жыцці.

Гераічны пафас савецкай літаратуры ўзнікае не толькі на аснове сцвярдання подзвігу, дзеяння. Непрыманне трускасці і здрадніцтва ўваходзіць састаўнай часткай у тое, што мы называем гераічным свегаўспрыманням.

Ужо ў «Рускіх людзях» К. Сіманава, у «Нашэці» Л. Ляонава былі паказаны тыя, хто стаў прыслужнікамі фашыстаў.

Логіка здрадніцтва даследавалася ў «Белай бярозе» М. Бубенява, у апавесці А. Калініна «Рэха вайны», у «Думе пра цябе» М. Стэльмаха.

Адной з форм здрадніцтва і труслівасці стала дызерцтва. Сама выключнасць, адзінакасць гэтых з'яў заахвочвала пісьменнікаў з асаблівым жаданнем даследаваць прычыны і вынікі. Апавесць Ю. Ганчарова так і называлася «Дызерцёр» — апавесць аб гібельным падзенні, аб знішчэнні ўсяго чалавечага ў чалавеку.

«Комсомольская правда» ў дзень Савецкай Арміі апублікавала нарыс пра Мікаіла Іванавіча Жужома. Шмат што мы бачылі, ведаем лёсы соцень удзельнікаў вайны, але спакойная мужнасць гэтага чалавека, які, нягледзячы на забароны ўрачоў, пасля цяжкіх раненняў зноў і зноў вяртаўся на фронт, вытрымкі з баявых даясенняў, у якіх расказваецца аб тым, што ён здзейсніў у час баёў — узрушваюць. Адзінаццаць цяжкіх раненняў, шэсць кантузіяў... Герой Савецкага Саюза жыве ў маленькім гарадку, працуе на невялікім прадпрыемстве.

У даўгу яшчэ наша літаратура перад такімі людзьмі!

Тады я ж падумаў аб адказнасці літаратара, які піша аб вайне. З'яўляюцца іншы раз і таленавітыя кнігі, у якіх страх выступае як нешта ўсеўладнае, калі чалавек, што здрадзіў свайму абавязку, асуджаецца, але ў гэтым асуджэнні — горкая сляза спачування. Па мне, куды больш важкія слёзы гордасці за тых, хто мужна вярнуў вялікую справу перамогі, перад вярненнем вайскаму патрыятычнаму абавязку, перад бяспрашам і пераадоленнем, бо гераічнае — самае поўнае і цудоўнае ўвасабленне чалавечага!

Бясконца шматграннасць нашай літаратуры аб вайне.

Са з'яўленнем рамана Ул. Багамолава «У жніўні 1944 года» дапоўнена адна са старонак летапісу Вялікай Айчыннай вайны. Упершыню так шчыра, так драматычна расказана аб працы контрразведчыкаў. Савецкія чэкісты паказаны аўтарам у іх нялёгкай, поўнай складанасці працы.

Гэты раман, які вынарыстоўвае прыёмы дэтэктыву, прыцягнуў увагу многіх. Мабыць, мы яшчэ не раз вернемся да гэтага твора таленавітага пісьменніка, каб спакойна, без «каляднага» шуму разабрацца і ў яго не сумненых вартасцях, і ў яго недахопах.

Вялікай прыцягальнасцю для сучаснага чытача валодаюць дакументальныя творы. Ваенныя дзёнікі К. Сіманава, запіскі В. Палявога, дакументальныя кнігі А. Крывіцкага, В. Субоціна, М. Галая, І. Вярсасва, А. Барто, П. Сажына, А. Ржэўскай, А. Меднікава, Ю. Збанацкага, І. Касумава і Г. Сеідбейлі... Неацэнная работа, якую правёў С. С. Смірнов, ствараючы дакументальныя кнігі аб героях Вялікай Айчыннай вайны, — ножны з гэтых твораў заслугоўвае спецыяльнай размовы.

Хацеў бы звярнуць увагу толькі на тое, што мала з'яўляецца дакументальных успамінаў радавых удзельнікаў вайны. Калі мы пазнаёмліся з многімі цудоўнымі мемуарамі нашых вядомых палкаводцаў, то афіцэры, камандзіры батальёнаў, камандзіры палкоў, салдаты — дзе іх голас?

Якія магчымасці захоўваюцца ў такога роду дакументальнай літаратуры, сведчаць запіскі разведчыцы Еўдакіі Мухінай, надрукаваныя «Новым светам».

Калі мы гаворым, паўтараем цудоўныя і гордыя словы — «ніхто не забыты, нішто не забыта», — то трэба было б пры гэтым прыгадаць аб неабходнасці велізарнай работы па збору ўспамінаў жывых удзельнікаў вайны.

Нядаўна мы змаглі прачытаць апублікаваную часопісам «Октябрь» кнігу «Я — з вогненнай вёскі...». Алесь Адамовіч, Янка Брыль, Уладзімір Калеснік на працягу некалькіх гадоў хадзілі, ездзілі па беларускіх вёсках, запісвалі расказы людзей аб вайне.

Стваралася кніга вялікай сілы. Не толькі таму, што ў ёй жывыя галасы, трагічныя лёсы, праўдзівы расказ аб нечуваных ахвярах, аб зверствах фашыстаў, якія паставілі сваёй мэтай знішчыць увесь народ. Гэта і дакумент сілы чалавечага духу. Расказ аб пакутах — аб спаленых зажива дзецях, жанчынах, старых, аб зверствах і насілі гучыць у той жа час, як гімн савецкаму чалавеку, яго мужнасці, стойкасці, самаахвярнасці.

Гэта праўдзівы, нявыдуманый апавяданні аб пераадоленні страху, аб пераадоленні самой смерці. «Я ўжо не баялася смерці», — гэтыя словы выдзелены ў кнізе, яны гучаць як адзін з яе лейтматываў.

Гэта апавяданні аб каханні, якое пераадоляе смерць. Прачытайце апавесць Вольгі Андрэеўны Мініч... Аб тым, праз колькі смерцяў прайшла гэта тады дваццацігадовая жанчына, аб тым, як выратавала яна свайго хворага мужа... «А мая ж ты залатая жанчына!» — сказала ёй другая жанчына...

Подласці, бесчалавечнасці фашызму супрацьстаяць веліч, мужнасць, жалобная гордасць народа, якая сцвярджае прыгажосць чалавечнасці.

Народ, які змагаецца, народ, які адстойвае свой гістарычны лёс, паказаны ў лепшых творах савецкіх пісьменнікаў у сваёй сапраўднай велічы.

...У сне часта бачыш сябе дваццацігадовым. Усё яшчэ мы ходзім у атакі, працянаем ад аглушальных узрываў, плачам над тым, каго даўным-даўно пахавалі на пагорках пад соснамі, у пустэльных узлесках, на ўскраінах вёсак, на гарадскіх плошчах... Часта забываем, што ў нас дзеці ўжо такія, якімі мы былі ў гады вайны, а ў іншых ужо і ўнукі з'явіліся... Але ў гэтай бесперапынасці жыцця, мажліва, і ёсць найвялікшы сэнс нашай перамогі!

І неяк не задумваешся над тым, што тады, калі з такой цяжкасцю адрываў сваё цела ад роднай зямлі, каб узяцца насустрач кулямётам, пад артылерыйскім і мінамётным агнём, калі ўсё дымілася навокал, узрываўся і плавівалася зямля, калі смерць кружыла побач, што тады і тыя, хто курчыўся ў перадсмяротных пакутах, і той, каго цягнулі санітары, і тыя, хто рваўся на вышыню, караскаліся на бераг ракі, каб адбійць яшчэ адну пядзь нашай зямлі, — што ўсе, і мёртвыя, і жывыя, былі ўжо тады далучаны да неўміручасці перамогі нашага народа, які выратаваў чалавецтва ад самага страшэннага зла — фашызму, што яны сваёй крывёю, сваімі ахвярамі і стратамі сцвярдзілі гордае і цудоўнае званне Чалавека.

Я. Брыль і Л. Навічэнка.

М. Калачынскі, М. Ткачоў, Ю. Збанацкі.

Фота Ул. Крука.

ВЯЛІКАЯ САЛДАЦКАЯ ДАРОГА

(З ВЫСТУПЛЕННЯ ПІМЕНА ПАНЧАНКІ)

Дарагія таварышы! Давольце ад імя беларускіх пісьменнікаў сардэчна вітаць нашых дарагіх сяброў, нашых братоў — выдатных пісьменнікаў, якіх ведае і любіць беларускі народ!

Дарогу, якая лясціць нам: Масквой і Мінскам, масквічы называюць Мінскай шашой, а мінчане — Маскоўкай. Але яе на праву можна называць вялікай салдацкай дарогай. Тут стваралася гісторыя нашай Радзімы. Барадзіно і разгром немцаў пад Масквой; крывавае баі за Смаленск, Ярыцава, Вязьму; першыя залныя раённыя мінамётныя пад Рудняй і Оршай, У Оршы і нарадзінных лясах дзейнічаў адзін з самых адважных беларускіх партызан Герой Савецкага Саюза Канстанцін Заслонаў.

Барысаў, Брэстна, Гібель адступаючых напалеонаўскіх войскаў. У гэтую вайну адважны пачалі рухацца да Мінска і першымі ўварваліся ў разбураную беларускую сталіцу таварысты генерала Бурдзёйнага, ганаровага грамадзяніна горада Мінска.

Гэтая дарога памятае кожную Будзёйнага.

З Мінскам звязаны легендарныя імёны Фрунзе, Тухачэўскага, Убаравіча, Гая, Жукава, Цімашэнка і іншых выдатных палкаводцаў. У біях за Мінск праславілася 100-я дывізія Русінава, якая стала Першай Гвардзейскай.

Недалёка ад Мінска знаходзіцца вёска Вязьніка. Там нарадзіўся Янка Купала. І побач адзінсёй свой неўміручы подзвіг Мікалай Гастэла.

У Мінску праўленне Саюза пісьменнікаў Беларусі размяшчаецца ў двухпавярховым доме, у якім падпольшчыца Алена Рыгораўна Мазанік, цалер Герой Савецкага Саюза, у 1943 годзе магнітнай мінай знішчыла фашысцкага габляйтара Вільгельма Куба.

Калі ехаць далей, на захад Беларусі, па дарозе сустрапецца невялікі горад Кобрин. Тут некалі стаў іштаб Суворова, а цяпер ёсць добры музей яго імя.

І, парэшце, на самай граніцы — Брэст. Герой Брэста былі літаральна ўзаскрасаны энергія, шчодрым сэрцам і талентам Сяргея Сяргеевіча Смірнова.

І зусім заканамерна, што на гэтай дарозе на сцягах трох гарадоў зліваюцца залатыя зоркі Герояў; што каля гэтай дарогі нарадзіліся касманаўты Юрый Гагарын і Пётр Клімук... Але больш за ўсё каля гэтай дарогі салдацкіх і партызанскіх магіль.

Гэтая дарога назаўсёды ўвайшла ў рускую класічную і савецкую літаратуру.

З першых дзён вайны на гэтай і на іншых беларускіх дарогах мы сустракалі Аляксандра Твардоўскага, Канстанціна Сіманова, Аляксея Суркова, Валіма Кажэўнікава, Міхаіла Матусоўскага і многіх іншых нашых франтавых дарагіх таварышаў.

У Беларусі храбра змагаліся

ся Юрый Эбанаці, Платон Баранько, Анатоль Апаньёў, Уладзімір Карнаў. Мы ганарымся беларускімі партызанамі Заі Нуры і Міхаілам Ханінавым.

Мы свята беражам магільны загінуўшых на беларускай зямлі рускага пісьменніка Івана Меньшыкава, грузінскага паэта Мірза Гелавані, узбэцкага паэта Султана Джурры.

Мне здаецца, што вы нас не папракнеце ў іскініласці, калі мы заявім, што беларускі пісьменнік ў час вайны выдатна абавязваў перад Радзімай, перад савецкім народам.

З самага пачатку вайны Міхась Лынькоў, Кандрат Крапіва, Натрусь Броўка, Натро Глебкі, Максім Танк, Арыадэ Куляшоў, Анатоль Валюгін, Кастусь Біроўка, Аляксей Пысін і іншыя пісьменнікі сталі франтавікамі. Многія змагаліся ў партызанскіх атрадах. Некалькі нашых пісьменнікаў, якія не былі ваеннаабавязанымі, пераходзілі лінію фронту, набывалі ў партызанскіх атрадах (брыгадах), а адзін з іх, Анатоль Астрэйка, нават надрукаваў у партызанскім злучэнні зборнік вершаў «Слуцкі поле».

Беларускія паэты ганарыцца, што іх вершы, надрукаваныя лістоўкамі, сьціваліся на родную, часова акупіраваную зямлю баявымі самалётамі.

Лепшае, што стварала ў тады вайны, жыве і сёння: гэта сапраўды народная паэма Арыадэ Куляшова «Сцяг брыгады», лірыка Пятруся Броўкі, Максіма Танка, вершы іншых паэтаў.

Знішчэнне фашызму — гэта праўленне найвялікшага гуманізму. Усе мы памятаем цудоўныя святлоўсныя радкі з «Італьянца»:

Я стреляю — і нет справедливости
справедливее пули моей!

У першыя месяцы вайны вельмі патрабны былі шчырыя заклікальныя вершы, такія, як «Забі яго!» К. Сіманова, такія, як вершы Янкі Купалы:

Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны,
За няволю, за найданы,
Рэжце гітлераў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.

Пасля цяжкіх, пакутлівых месяцаў адступлення, навучыўшыся добра ваяваць, уся армія заспявала «Зямлінку» А. Суркова. З'явіліся вершы і першыя раздзелы «Васілія Цёркіна» А. Твардоўскага, з'явіўся цудоўны верш К. Сіманова «Чакай мяне».

Ніякі цяперашні эстрадны поспех паэтаў не можа параўнацца з папулярнасцю гэтага шэдэўра франтавой паэзіі.

Безумоўна, і ў час вайны, і асабліва ў першыя гады пасля вайны нямагла было дрэнных і фальшывых твораў і ў нашай літаратуры, і ў кіно. З мастацкім фальшам мне давалася сустрацца яшчэ ў час вайны. Гэта было ў 1943 го-

дзе на Паўночна-заходнім фронце, у 34-й арміі. З перадавой адваілі адну частку ў параўнаўча ціхае ліснае месца, каб аднавіць, напоўніць свае рады і г. д. У напых пабудаваным вяткім бараку байцы ў некалькіх змен паказвалі фільм нібыта аб партызанскай барацьбе. Натурлыны артыст паказаў гэтыя бадзёрага, у вышыванай кашулі, дзядулю-партызана, які заманьваў кудысьці немцаў. Гітлераўцы ішлі на лес ў поўных мундзірах, ланцугамі, плячо ў плячо. А дзядуля, напываючы песню «Галі, Галі, Галі маладая!», заманьваў іх усё глыбей у лес. Нарэшце яны ўбачылі нейкі хлэў, дзе было раскідана сена. Дзядуля з гранатай за поясам лёг на сена і, калі з выявілася дзесяткі з два немцаў, ён узарваў і сябе, і ворагаў.

Нібыта трагедыя, а байцы паемніваліся. Было няёмка за артыста, які раней стварыў вобраз маладога рэвалюцыянера. Тыя, хто наставіў гэты фальшывы фільм, не бачылі і не ведалі вайны. А салдаты ўжо прайшлі ўсё пекла і толькі што вирнуліся з перадавой.

Заслуга такіх пісьменнікаў, як М. Шолохаў, К. Сіманав, Ю. Бондараў, В. Быкаў, А. Ганчар, — яны сумленна і таленавіта расказалі праўду аб вайне, хоць яна прадна вельмі цяжкая.

Таму што, як таварыў вядлі савецкі паэт Аляксандр Твардоўскі, нельга пражаць...

Без правды сучей,
Правды, праміа в душу быюцей,
Да была б она погуце,
Как бы ни была горька.

Мы рады, што пасляваеннае накаленне беларускіх паэтаў (Р. Барадулін, Г. Бураўкін, А. Варцінскі, Н. Гіленвіч, П. Макаль, А. Грачэнікаў, В. Зудэнак і многія іншыя), чые дзяцінства было апалена вайной, сталі дастойнымі пераемнікамі паэтаў-франтавікоў.

Але сталася кожнай літаратуры, як вядома, вызначае ў наш час проза. Безумоўна, у нас было некалькі добрых празаікаў і да вайны. І толькі з'яўленне раманаў і апавесцей аб Вялікай Айчыннай вайне пазбавіла беларускую прозу ад абмежаванасці, ад налёту правінцыялізму. Такія раманы і апавесці, як «Векіпамяны дні» М. Лынькова, як «Мінскі напрамак» І. Мележа, дзе аўтару ўдалося стварыць вобраз камандуючага фронтам Чарняхоўскага, яго палескія раманы, «Аголь і снег», «Сэрца на далоні», «Снежныя зімы» І. Шамякіна, апавяданні і апавесці Я. Брыля, трылогія І. Навуменкі, «Партызаны» І. «Хатынская апавесць» А. Адамовіча сталі цікавымі, неабходнымі ўсесаюзнаму чытачу.

Асобна трэба сказаць аб творчасці Васіля Быкава. Да яго прыйшло вялікае і заслужанае прызнанне. Аб яго

творчасці добра гаварыў дакладчык Леў Якіменка. Я хачу бы на гэтай нарадзе падкрэсліць толькі грамадзянскую і эстэтычную прычынасці нашага Васіля Быкава.

Ваенна-патрыятычную тэму пасляхова асвойваюць І. Чыгрынаў, І. Пташнікаў, А. Асіпенка, Б. Сачанка, А. Адамовіч, узбагачаючы беларускую прозу новымі адкрыццямі.

Карыстаюся выпадкам, каб сардэчна падзякаваць нашых сяброў, рускіх пісьменнікаў-перакладчыкаў. Іх вялікая таленавітая праца, вялікая руская мова адкрылі шырокую дарогу лепшым кнігам беларускіх пісьменнікаў.

Я хачу бы звярнуць увагу ўдзельнікаў нарады на такі факт. Ад Брэста да Красна-Ярска кніжныя магазіны забіты кнігамі, якія не разыходзілі і з мала чытаюцца. У той жа час людзі не могуць набыць кнігі любімых пісьменнікаў М. Шолохава, А. Твардоўскага, К. Сіманова, А. Ганчара, Ч. Лйтматава, Б. Палывога, М. Грыбачова, І. Мележа, Ю. Бондарава, В. Быкава, А. Чакоўскага, Д. Граніна, С. Баруздына, М. Стэльмаха, І. Шамякіна, Я. Брыля, А. Апаньёва, М. Аляксеева, Г. Бакланова, Г. Капавалава, А. Адамовіча і многіх іншых пісьменнікаў.

У раённыя і сельскія бібліятэкі яны амаль не трапляюць. На часопісы, дзе друкуюцца новыя раманы і апавесці гэтых пісьменнікаў, запісваюцца ў чаргу. Трэба ўлічыць і тое, што ў сельскіх і школьных бібліятэках бюджэт невялікі, і яны не заўсёды могуць выісваць «тоўстыя» часопісы.

Тое, што кнігі нашых лепшых пісьменнікаў і, у прыватнасці, кнігі аб Вялікай Айчыннай вайне не даходзяць да глыбінкі — з'ява, палімоў, антыграмадская. Думаю, што лепшыя кнігі савецкіх пісьменнікаў трэба выдаваць не проста вялікімі, а найвялікшымі тыражамі.

Нашы абласныя, краёвыя, рэспубліканскія і нават цэнтральныя літаратурна-мастацкія часопісы друкуюць за межамі дэтэктывы. (Гэта, маўляў, для лепшай чытабельнасці, для павелічэння тыражу). Але прадка гэта — нядобрая якасць вырабы, ды і героі не тыя. Авантурныя прыгоды гангстэраў і сышчыкаў не ідуць ні ў якое параўнанне з подзвігамі нашых разведчыкаў, падпольшчыкаў, партызан, нашых франтавікоў. Прыгадаем, з якой цікавасцю ўсе чыталі ўспаміны Е. Мухінай, надрукаваныя ў «Новом міре». Нядаўна тэлебачанне паказвала добры шматсерыйны фільм «Руіны страляюць...», створаны па дакументальных кнігах беларускага пісьменніка Івана Новікава.

Апошні прыклад — кніга «Я — з вогненнай вёскі...» А. Адамовіча, Я. Брыля і У. Калесніка — кніга незвы-

чайнай сілы і горкай праўды. Праца гэтых пісьменнікаў заслужыла ўсеагульнае адабрэнне. Гэта — пісьменніцкі подзвіг, інакш назваць не магу.

Але колькі сапраўдных герояў, асабліва сярод сціпых радавых салдат і партызан, колькі падзей абдызены пісьменніцкай увагай!

І апошніе. У падручніках і кнігах для чытанні аб падзеях мінулай вайны часам расказваецца ў прыміўным і злавясці. Цяпер у нас вучаць маленькую алгебру, абстрактнаму мысленню. Ці не час больш этанакіравава вучыць дзяцей канкрэтнаму мысленню, такім рэчам, як савецкі патрыятызм, подзвіг народа, цяжкая праца салдата, мушэнасы, сумленнасць, праўда. Таму што мнагавато рэчце дужа практычных маладых людзей-спажываюць, для якіх высокія ідэалы, чысціня і самаахварнасць салдат Вялікай Айчыннай вайны здаюцца непатрабнымі, старамоднымі. І, безумоўна, выходзіць дзяцей трэба на лепшых творах літаратуры аб вайне. Я міркую, што варта ўключыць урыўкі з раманаў і апавесцей такіх пісьменнікаў, як К. Сіманав, Ю. Бондараў, В. Быкаў, у кнігі для чытанні самых маленькіх. Зразумець, і абавязкова — у праграме на літаратуры для старшакласнікаў.

Кожнае лета ў нас ва ўсіх лясах збіраюцца былыя партызаны. Калі ў гэты час вечарам праліцець над Беларуссю, то можна ўбачыць, як на ўсёй нашай зямлі гараць партызанскія кастры. На стыху трох рэспублік — Рускай Федэрацыі, Латвіі і Беларусі — насытаны Курган дружбы, Руска, беларусы і латышы, працаўнікі іншых народаў, былыя партызаны, а цяпер рабочыя, калгаснікі, міністры, ваенныя, вучоныя збіраюцца, каб прыгадаць былыя паходы, баі, блавады. Яны прыязджаюць са сваімі сынамі, дочкамі, унукамі. Гэты пасівельны людзі да дваіці памятаюць кожны бой, кожны выхад на чыгулку. Яны яшчэ часам могуць паспрачацца, хто першым ударыў па гітлераўскаму гарнізону. Гэтыя сустрачы незвычайна цікавыя і папучальныя. Тут і непарушнае братэрства народаў, і абмен цяперашнім вопытам, і цудоўная школа для моладзі.

Удзельнікі гэтай нарады, абмеркаваўшы свае важныя літаратурныя справы, раз'едуюцца па нашай рэспубліцы. Мы верым, што ў час сустрэч нашых выдатных пісьменнікаў з беларускім народам ярка разгарацца кастры дружбы і братэрства.

Для нас, беларускіх пісьменнікаў-франтавікоў, гэта вялікага подзвігу савецкага народа застаецца галоўнай тэмай і галоўнай справай на ўсё жыццё.

Працяг матэрыялаў з нарады ў наступных нумары.

«Літаратура і искусство» — орган Министерства культуры и просвещения Союза писателей БССР, Минск.

«ЛИТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць па пятніцах на шаснаццаці старонках.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарні выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Адрас рэдакцыі: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-44-04, аддзела грамадска-палітычнага жыцця і інфармацыі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-24-62, аддзела тэатра, кіно і музыкі — 33-21-53, аддзела вышываў мастацтва, архітэктуры і вытворчай эстэтыкі — 33-24-62, аддзела культуры — 33-24-62, аддзела пісем і масвай работ — 33-24-62, выдавецтва — 22-51-62, бухгалтэры — 22-50-00.

Рупаісаў рэдакцыя не аяртае.

Галоўны рэдактар Хведар ЖЫЧКА.

Рэдакцыйная калегія: Заір АЗГУР, Барыс БУР'ЯН, Анатоль ГРАЧАНКАУ, Юрый ГРЫГОР'ЕУ, Канстанцін ГУБАРЭВІЧ, Ігар ДАБРАЛЮБАУ, Васіль ІВАШЫН, Віктар КАВАЛЕНКА, Аляксандр КАПУСЦІН [намеснік галоўнага рэдактара], Уладзімір НЯФЁД, Віктар ПРАТАСЕНЯ, Іраіда САНКОВА, Мікола ТКАЧОУ, Юлія ЧУРКО, Віктар ШЫМУК [адказны сакратар], Рыгор ШЫРМА.